

HRVATSKO PROLJEĆE I MATICA HRVATSKA U HRVATSKOM PROLJEĆU

Deklaracija

Politički, 1971. godina u Hrvatskoj počinje 1967. godine. *Sedamdesetprva*, odnosno *masovni pokret*, odnosno *Hrvatsko proljeće*, izrazi su za politička zbivanja što počinju 1967. *Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*: tom deklaracijom Matica hrvatska i brojne ine hrvatske kulturne i znanstvene ustanove i udruge suprotstavile su se potiskivanju hrvatskoga i nadiranju srpskoga jezičnog standarda u Hrvatskoj.

(U doba Sedamdesetprve jezik je dvojako politički funkcionirao. Jezik je bio znakom političkoga prepoznavanja: ako bi netko, u slučajnome razgovoru, rekao »tisuću« umjesto »hiljadu«, taj netko bi se time i politički očitovao, saznali biste odmah da je slučajni vaš sugovornik »hrvatski nacionalist«; jezični kroatizmi tad su bili poput znaka ribe što su ga crtali drevni kršćani, u znak prepoznavanja za progona kršćana u Rimskome Carstvu. No jezik je tad bio i politička šifra: govorilo se, recimo, kako radnička klasa mora ovladati viškom vrijednosti, a htjelo bi se time kazati kako valja spriječiti daljnji odljev kapitala iz Hrvatske; govor Sedamdesetprve valjalo bi danas zapravo prevoditi, za one koji nisu bili suvremenici političkoga govora u šiframa.)

Deklaraciju o hrvatskome jeziku komunističke su vlasti proglasile deklaracijom hrvatskoga nacionalizma te su protiv *Deklaracije* i potpisnika *Deklaracije* pokrenule žestoku kampanju.

Zaglušna kampanja protiv *Deklaracije* i potpisnika *Deklaracije* u konačnome svome poslijetku bila je međutim kontraproduktivna: optužujući hrvatske kulturne i znanstvene ustanove i udruge, tad i potom, da su mjesta nacionalističkog okupljanja, komunističke vlasti pridonijele su tome da su te udruge i ustanove središtima oporbenoga narodnog okupljanja doista i postale.

Matica i studenti

Kad su 1945. nasilno došli na vlast, komunisti su kulturnoznanstvene ustanove i udruge u Hrvatskoj sveli na političke zombije stranke na vlasti.

Nakon 1945. Matica hrvatska tek je tavorila — no nakon *Deklaracije*, i hajke na *Deklaraciju*, Matica hrvatska široj je javnosti odjednom postala zanimljivom: otada pa do državnoga udara u Karadorđevu (1967–1971) ogranci i povjereništva Matice hrvatske niču posvuda u Hrvatskoj, Matičinih članova–suradnika već je na desetke tisuća (pa će optužnica iz Karadorđeva Maticu optužiti da je postala masovna politička stranka); raslo je i zanimanje za Matičinu publicistiku te je Matica, uz mrežu svojih časopisa, tad (1971) pokrenula i »Hrvatski tjednik«, novine visoke naklade.

Ono što je u slučaju Matice hrvatske značila *Deklaracija*, u slučaju hrvatskoga sveučilišta bili su izbori za studentskoga prorektora (1971).

Na tim izborima kandidatu prorežimskog Saveza studenata Hrvatske suprotstavio se neovisni kandidat (Ivan Zvonimir Čičak) — i pobijedio; kao i nakon *Deklaracije*, vlasti su međutim na taj izbor uzvratile žestokim optužbama te su zahtijevale da studentski prorektor bude smijenjen (jer da je klerikalac i nacionalist); zaredali su, s time u svezi, studentski zborovi — i lavina je krenula, studentski zborovi izjašnjavali su se, većinom, u prilog studentskome prorektoru; iz tog zborovanja (*za* ili *protiv* studentskoga prorektora) potekao je Pokret hrvatskih sveučilištaraca, što će potom pobjeđivati i na zborovima u Savezu studenata Hrvatske, dotadašnjoj političkoj *transmisiji* Saveza komunista.

Među kulturnim i znanstvenim ustanovama i udrugama što su poticale *masovni pokret* u Hrvatskoj, uz Maticu hrvatsku i hrvatsko sveučilište isticalo se i Društvo književnika Hrvatske.

Uloga inteligencije

U povijesnoj usporedbi, prije Hrvatskoga proljeća hrvatski intelektualci — pjesnici ili jezikoslovci, recimo, ili pak sveučilištarci — nikad nisu bili tako važan društvenopolitički čimbenik, osim u doba narodnoga hrvatskog preporoda, odnosno *ilirskoga pokreta*, u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća.

U suvremenoj pak usporedbi: i drugdje u komunističkome svijetu oporba komunističkome totalitarizmu, protjerana iz politike, oglasila bi se u kulturnoj sferi, a mjestom duhovnoga otpora bivala je i crkva (osobito katolička i osobito u Poljskoj, i u Hrvatskoj).

(U međuvremenu, od Hrvatskoga preporoda do Hrvatskoga proljeća, politička uloga hrvatske inteligencije bivala je i upitnom — u prvoj Jugoslaviji, 1918–1941., recimo: dok je *običan svijet* tad listom pristajao uz demokratski nacionalni pokret, oko HSS–a, među hrvatskim intelektualcima razmjerno snažno bila je zastupljena i totalitarna politička opcija, i lijeva i desna, a također i unitaristička jugoslavenska politička opcija, premda je potonja nakon 1918. bila razgovijetno protuhrvatska. Ni nakon hrvatskoga proljeća, u zbivanjima 1989/1990. hrvatska inteligencija nije ponovila društvenopolitičku svoju ulogu iz Sedamdesetprve.)

Reformisti u SK

Šira je javnost Matici hrvatskoj i hrvatskim sveučilištarcima povlađivala.

Tome unatoč, *masovnoga pokreta* u Hrvatskoj ne bi bilo da tom pokretu, objektivno, nije pomagala reformistička struja u Savezu komunista Hrvatske (što će potom u Karađorđevu zbog toga biti osuđena); ti hrvatski komunisti opirali su se pritiscima da *masovni pokret* bude nasilno suzbijen te je zbog toga taj pokret, do državnoga udara u Karađorđevu, opstao; nadalje, ti su hrvatski komunisti iskazivali nezadovoljstvo položajem Hrvatske u komunističkoj Jugoslaviji te je masovnome nacionalnom pokretu u Hrvatskoj i to pridonijelo (Deseta sjednica CK SKH, recimo).

No reformisti u SKH pribojavali su se da bi masovni pokret u Hrvatskoj, jednom potaknut, mogao izmaknuti kontroli te su bili skloniji tome da promjene u Jugoslaviji potiču komorno, u partijskim »forumima«, negoli javno, »na ulici«.

Spram masovnoga pokreta Sedamdesetprve reformisti u SKH bili su stoga ujedno i suzdržani, nepovjerljivi (te bi se to ponekad i javno očitovalo).

Masovni narodni pokret

Masovni pokret nastao je neočekivano — niti su potpisnici *Deklaracije* predmnijevali što će ta *Deklaracija* sve potaknuti, niti su oni koji su protiv *Deklaracije* pokrenuli kampanju predmnijevali što će ta kampanja sve potaknuti.

Iznenadan, masovni narodni pokret nije potom imao jedinstvena središta, nego je bio potican iz raznih žarišta, a poglavito iz Matice hrvatske, iz hrvatskoga sveučilišta i iz Saveza komunista Hrvatske (iz SKH *masovni pokret* bio je, međutim, i suzdržavan).

Policentričan, taj narodni pokret, nadalje, nije bio ni koordiniran, konstitutivna tri njegova središta nisu dogovorno djelovala.

Vodstvo SKH i uža uprava Matice hrvatske u doba *Hrvatskoga proljeća* samo su se u dva navrata sastali, no ni tad nije bilo ništa dogovoreno, bilo je to zapravo tek uzajamno upoznavanje i odmjeravanje.

Analogno odnosu između vodstva SKH i Matice hrvatske, među nekima od čelnika u središnjici Matice hrvatske bilo je bojazni da bi studentski pokret mogao otići politički predaleko; kontakata između uprave Matice hrvatske i studentskoga vodstva nije bilo, no Matičine novine, »Hrvatski tjednik«, podupirale su Pokret hrvatskih sveučilištaraca, također i kad je proglašen studentski štrajk na hrvatskome sveučilištu.

Koordinacije nije bilo ni između vodstva studentskoga pokreta i vodstva SKH.

Nadalje, ni Matica hrvatska nije djelovala iz jednoga središta, nego također policentrično, bilo je zapravo toliko središta koliko je bilo ogranaka Matice hrvatske. U doba masovnoga pokreta broj Matičinih ogranaka brzo se uvećavao, no ti novi ogranci nisu nastajali inicijativom Matičine središnjice, već su redovito nastajali na inicijativu »s terena«. Nadalje, središnjica Matice hrvatske u djelatnost ogranaka u pravilu nije se upletala. Matičini ogranci bili su autonomni koliko je to uopće moguće.

U središnjici Matice hrvatske pak (kao i u Matičinim ograncima) zajedno su djelovale osobe različita političkoga podrijetla — od članova Saveza komunista i bivših komunista pa do bivših zatvorenika u komunističkim tamnicama. Ni po političkome podrijetlu, ni po drugome kakvu kriteriju, u središnjici Matice hrvatske nije se, međutim, očitovala neka uža skupina što bi usmjeravala djelatnost Matičine središnjice.

Isto tako, na hrvatskome sveučilištu iza kandidature alternativnog kandidata za studentskoga prorektora nije stajala nikakva organizacija, iza

te kandidature (I. Z. Čička) prvotno nije stajao nitko, osim njega sama, a sveučilišna ga je skupština spontano izabrala, u znak prosvjeda protiv tek prividnih izbora — izbora sa samo jednim kandidatom, prorežimske studentske organizacije.

Nadalje, na studentskim zborovima što su potom zaredali na fakultetima i u studentskim domovima u Zagrebu, Rijeci, Zadru, Splitu, Osijeku — Pokret hrvatskih sveučilištaraca nije potaknula neka (prevratnička) organizacija, nego je masovni studentski pokret na tim zborovima spontano nastao.

U policijskoj, totalitarnoj državi — a to je ipak bila i titoistička »samoupravna« Jugoslavija — masovni oporbeni politički pokret nije se ni mogao drukčije dogoditi nego spontano. (Nakon 1945. u Hrvatskoj je bilo na stotine pokušaja da se organizira ilegalni, *podzemni* pokret otpora, no svaki pokušaj organiziranoga pokreta otpora politička bi policija suzbila, redovito već u začetku.)

Inače sveznajućoj i svemoćnoj komunističkoj političkoj policiji spontani pokreti otpora bili su međutim neuhvatljivi, bili su nepredvidljivi.

Posvuda u komunističkomu svijetu, a ne tek u Hrvatskoj, masovni pokreti otpora bili su stoga, sve u svemu, spontani. (Kad je 1956. izbila mađarska pobuna, jedan je moj znanac napomenuo: »U komunizmu policija zna sve o svakome, samo ne zna da se milijunske mase valjaju ulicama i da je revolucija.«.)

Optužnica iz političkih procesa u Hrvatskoj nakon Karadorđeva bila je izmišljena: niti je u središnjici Matice hrvatske djelovala (fašistoidna) *kontrarevolucionarna grupa* što da je organizirala *masovni pokret* u Hrvatskoj i njime ravnala — niti je taj *masovni pokret* uopće bio s jednoga mjesta organiziran. (S time u svezi: tko se u doba komunizma politički zbog ičega vlastima zamjerio, a bio je Hrvat, taj bi vlastima odmah bio i hrvatski nacionalist, ustaša poblize — što je, primjerice, zadesilo Andriju Hebranga; analogno, nacionalistom bi bivao i svatko tko se u istočnoeuropskome komunističkom imperiju vlastima zamjerio, a nije bio Rus.)

Hrvatska država

Hrvatska javnost pretežno nije bila naklonjena ni Jugoslaviji, ni komunizmu (pa ni u njegovoj titoističkoj inačici), nego je htjela zasebnu demokratsku hrvatsku državu, zapadnjačkoga tipa.

No izgleda na samostalnu hrvatsku državu u onaj mah nije bilo. Sedamdesetprve hrvatska je javnost stoga bila voljna poduprijeti reformiste u SKH/SKJ, pod uvjetom da te reforme ne budu tek prividne, nego temeljite.

U povijesnoj usporedbi: izgleda na samostalnu hrvatsku državu tradicionalno nije bilo, pa je hrvatska politika tradicionalno bila reformistička, težila je hrvatskoj državi u sklopu političke zajednice u kojoj se Hrvatska zatječe, preuređenjem te zajednice. Tako preporodni narodni pokret (*ilirski pokret*), kojim novija hrvatska povijest počinje, hoće hrvatsku državu reformiranjem Habsburške Monarhije; potom se pravaši u neko doba doduše uzdaju u propast Monarhije (u ratu s Francuskom ili Rusijom), no kad se to nije zbilo, priklanjaju se i oni zamisli hrvatske države u sklopu preuređene Habsburške Monarhije; potom, u prvoj Jugoslaviji, Stjepan Radić i narodni pokret što ga je Radić potaknuo zahtijevaju hrvatsku državu u sklopu južnoslavenske političke zajednice konfederativnoga tipa; potom je ustaški pokret doduše htio neovisnu hrvatsku državu, ali je (1941) pristao i na državu ograničena, pa i bitno ograničena suvereniteta; potom je, nakon Sedamdesetprve i Hrvatska demokratska zajednica pristajala na hrvatsku državu što bi bila u sklopu reformirane, konfederativne Jugoslavije (ne tek iz oporbe, već i nakon što je 1990. došla na vlast u Hrvatskoj).

Povijesni kompromis

Za temeljite reforme u Jugoslaviji Sedamdesetprve bilo je posljednji čas.

Jugoslavenski samodržac Josip Broz Tito u doba Sedamdesetprve bio je već star i vladala je zabrinutost da će nakon njegove smrti Jugoslavija utonuti u novi balkanski metež — ta crna prognoza bila je opće mjesto u predviđanjima o sudbini Jugoslavije nakon Tita.

Nesklona komunizmu i Jugoslaviji, hrvatska je Sedamdesetprva, u tim okolnostima, ponudila dvostruki *povijesni kompromis* — i komunistima u Jugoslaviji, i Jugoslaviji.

Sedamdesetprve hrvatska je javnost, barem za neko vrijeme, bila voljna pristati na Jugoslaviju, no pod uvjetom da se ta Jugoslavija reformira u zajednicu nacionalnih država konfederativnoga (konsenzualnog) tipa.

Pod tim uvjetom hrvatska je javnost ujedno, za neko vrijeme barem, bila voljna pristati na komunističku vladavinu u Hrvatskoj.

Taj *povijesni kompromis* u Hrvatskoj je u doba Sedamdesetprve bio počeo funkcionirati: vodstvo SK Hrvatske zauzimalo se za reformu jugoslavenske federacije, k tomu, to je vodstvo toleriralo svojevrsan politički pluralizam u Hrvatskoj (što je nastajao »politizacijom« hrvatskih kulturnih ustanova i osamostaljivanjem dotadašnjih političkih produžetaka Saveza komunista, poput Saveza studenata Hrvatske); zauzvrat, hrvatska je javnost SK Hrvatske počela podupirati, a komunistički prvaci (Savka Dabčević Kučar, Miko Tripalo i ini reformisti u SK) u Hrvatskoj su odjednom postali omiljeni: na izborima Sedamdesetprve — i kad bi ti izbori bili posve slobodni — SK Hrvatske zacijelo bi nadmoćno bio pobijedio, alternativne liste jedva da bi i bilo (u usporedbi: nikad dotad, niti nikad nakon Sedamdesetprve, komunisti na slobodnim izborima u Hrvatskoj ne bi imali izgleda).

Perspektive reformi

Koji bi bio konačan ishod reformi u Jugoslaviji?

Jugoslavija je bila mjesto raznih naroda, raznih vjera, raznih civilizacija (pa stoga i raznih vrijednosnih sustava i društvenih psihologija), a bila je i mjesto raznih razina gospodarskoga razvitka (te Jugoslavijom nije tekla tek razdjelnica između Istoka i Zapada, nego i razdjelnica između Sjevera i Juga).

Druge takve države u Europi nije bilo, Jugoslavija je doista bila *umjetna tvorevina par excellence*, te ni reformirana Jugoslavija ne bi opstala, i ona bi se naposljetku raspala — ako ne prije, raspala bi se 1989/1990. kad su se u općem slomu komunizma u Europi urušile sve europske komunističke političke i vojne zajednice (Varšavski pakt, Sovjetski Savez, Jugoslavija, Čehoslovačka).

Komunizam pak — povijesni, *realni komunizam* — u svim svojim inačicama bio je totalitarizam. Gdje god bi, redovito nasilno, došla na vlast, komunistička Partija htjela je biti apsolutnim središtem društvene moći, uspostavila bi savršen monopol — monopol i vlasti, i vlasništva, i ideologije. Povijesni, zbiljski komunizam politički vazda je bio policijska država, duhovno bio je jednoumlje, materijalno bio je društvo oskudice.

Kao alternativa građanskome (civilnom) društvu zapadnjačke civilizacije — u tomu svojemu navodnom povijesnom poslanju komunizam je bio besmislen.

Reforme komunizma u Jugoslaviji dovele bi stoga naposljetku do propasti komunizma u Jugoslaviji.

Isto tako, reforme Jugoslavije dovele bi naposljetku do propasti Jugoslavije.

No komunizam u Jugoslaviji i Jugoslavija, a i komunizam uopće, ionako su propali, i morali su naposljetku propasti. U pitanju — u posljednjoj konzekvenciji — nije bilo da li će se to zbiti, nego kad će se i kako će se zbiti.

U usporedbi sa svima inim europskim komunističkim državama, a i u usporedbi s euroazijskim Sovjetskim Savezom — u Jugoslaviji se to zbilo na najgori način. Sedamdesetprva bila je pak šansa — i bila je posljednja šansa — da se to dogodi bez dramatičnih potresa, postupno i nenasilno.

Predvidivo, u procesu nenasilne i postupne tranzicije iz komunizma i Jugoslavije reforma jugoslavenske federacije vodila bi konfederalizaciji Jugoslavije, konfederalizacija Jugoslavije vodila bi (no ne nužno za Titova života) osamostaljenju država–članica te konfederacije; simetrično, politička liberalizacija u Jugoslaviji vodila bi faktičnome političkom pluralizmu (u Hrvatskoj to se je Sedamdesetprve bilo zbilo), *de facto* politički pluralizam vodio bi u institucionaliziran politički pluralizam, u parlamentarnu demokraciju; privredna pak reforma vodila bi u tržišno gospodarstvo, tržišno gospodarstvo vodilo bi *restauraciji kapitalizma* i reprivatizaciji vlasništva.

Koraci u tom smjeru bili su, potencijalno, Ustavni amandmani 1971. godine kojima je Jugoslavija, u načelu, reformirana u konsenzualnu zajednicu nacionalnih država, a u tom smjeru vodila je, potencijalno, i istodobna liberalizacija političkoga i gospodarskog sustava u Jugoslaviji.

No potom su državnim udarom u Karađorđevu (prosina 1971) reforme u Jugoslaviji zapravo suspendirane.

I titoizam je totalitarizam

Samoupravni socijalizam nastao je u Jugoslaviji nakon što se je Tito 1948. godine sukobio s Kominformom, odnosno sa Staljinom.

Sukob sa Staljinom u Jugoslaviji posljedovao je (no ne odmah) zdušnim *raskrinkavanjem* staljinizma.

Dotad, međutim, Jugoslavija je među sovjetskim satelitima prednjačila u *izgradnji socijalizma*, po sovjetskome kalupu, bila je uzorna država *narodne demokracije*. Sukob Tita i Staljina nije bio načelne naravi, niti ga je Tito ičim izazvao, već je taj sukob potaknula Staljinova paranoja.

Gorljiva jugoslavenska kritika staljinizma bila je stoga, objektivno, i razorna autokritika jugoslavenskih komunista. Tu konzekvenciju u vodstvu KPJ izveo je međutim samo Milovan Đilas (dotad inače staljinistički ultraš); Đilas je stoga predložio da se u Jugoslaviji odustane od jednostranačja, a Komunistička partija da se socijaldemokratizira — i završio je u zatvoru.

Tito je pak, posvjedočivši svoju pravovjernost, na Staljinovu ideološku anatemu uzvratio prisilnom kolektivizacijom sela, po sovjetskom uzorku, i Golim otokom. Razdoblje odmah nakon raskida sa Kominformom bilo je doba valjda najcrnijega staljinizma u Jugoslaviji — staljinizma bez Staljina, pa i protiv njega, no ipak staljinizma.

I unutarnjopolitički i vanjskopolitički Titu je međutim potom ipak bilo oportunistički da ne bude tek pravovjerni staljinist i »nevinna žrtva« Staljinove paranoje, već da sebe i jugoslavenski komunizam predstavi kao nešto drugo i samoniklo, što bi dapače bilo i svjetskopovijesna alternativa sovjetskomu komunističkom modelu (taj je povijesni *redizajn* ujedno ugađao Brozovoj taštini).

Iz racionalizacije sukoba sa Staljinom, iz naknadnoga domišljanja, nastao je tako — neprestanim reformama od pedesetih godina nadalje — jugoslavenski *samoupravni socijalizam* što će se od sovjetskoga komunističkog modela na posljertku razlikovati u svemu, osim u bitnome: i u *samoupravnoj* Jugoslaviji samoupravljaao je ipak jugoslavenski samodržac, samoupravljalo je jednostranačje i jednoulje, i ta je država bila ipak policijska država — i titoizam je bio totalitarizam, totalitarizam *s ljudskim likom*, no ipak totalitarizam.

Osnaženje apsolutizma

Sedamdesetprve titoistički *prosvijećeni apsolutizam* dvojako je, međutim, doveden u pitanje.

U Hrvatskoj je Sedamdesetprve nastao masovan narodni pokret; taj pokret nastao je spontano, bio je samosvojan, i, samim time, bio je izazov apsolutnoj monarhiji u titoističkoj Jugoslaviji.

Isto tako, uspostavljajući suverena nacionalna središta moći, ni konfederalizacija Jugoslavije nije bila kompatibilna s apsolutnom monarhijom u titoističkoj Jugoslaviji.

U dilemi između reformi i samodržavlja u Jugoslaviji Broz Tito odlučio se (nakon stanovita oklijevanja) narodni pokret u Hrvatskoj nasilno suzbiti, a usput *pomesti* i reformiste u Jugoslaviji uopće (osim u Hrvatskoj, još i u Sloveniji, u Srbiji i u Makedoniji).

Liberalne i, u tendenciji, konfederalističke reforme iz Sedamdesetprve nakon Karadžorđeva nisu međutim bile opozvane, naprotiv, ustavni amandmani iz 1971. recipirani su u jugoslavenski ustav iz 1974. — no nakon Karadžorđeva te su reforme formalizirane, svedene su na puke društvenopolitičke rituale.

Iza pravnoga privida, u Jugoslaviji je nakon državnoga udara u Karadžorđevu osnažen Brozov apsolutizam, učvršćeno je jednostranačje i jednoumlje.

Karadžorđevo i srpski nacionalizam

Postupnom demokratizacijom i konfederalizacijom Jugoslavije komunisti su narodnu potporu mogli steći ne tek u Hrvatskoj već posvuda u Jugoslaviji, osim u nacionalističkim srpskim krugovima.

U Srbiji je međutim u onaj mah na vlasti bilo razmjerno liberalno i europaističko vodstvo SK Srbije, oko Latinke Perović i Marka Nikežića (zbog toga će i to vodstvo nakon Karadžorđeva biti smijenjeno) — i, ako ikad, razložit sporazum sa srpskom politikom bio je baš u doba Sedamdesetprve izgledan.

Sedamdesetprvu u Hrvatskoj, i liberalne reforme u Jugoslaviji uopće, nije suzbio srpski nacionalizam, nego jugoslavenski samodržac, Broz Tito (inače Hrvat) i osobe u koje se Broz tad najviše pouzdao: Edvard Kardelj (Slovenac) i Vladimir Bakarić (također Hrvat).

Oslonili su se pritom, među ostalim, i na srpski nacionalizam.

Za državni udar u Karadžorđevu odlučan nije bio studentski štrajk u Hrvatskoj, ni ovaj ili onaj napis ili govor nekoga iz Matice hrvatske — već su demokratizacija i konfederalizacija Jugoslavije kao takve bile nespojive s makar i »prosvijećenim« apsolutizmom u Jugoslaviji.

Apsolutizma u Jugoslaviji, jednostranačja i jednoumlja u Jugoslaviji — toga se pak Tito i titoistička *čvrsta jezgra* u SKH i SKJ nisu bili voljni odreći; u Karađorđevu to se definitivno ispostavilo.

Optužnica iz Karađorđeva

Na sastanku s vodstvom KPH i potom s proširenim Predsjedništvom KPJ, 1. prosinca 1971. u Karađorđevu, jugoslavenski samodržac Josip Broz Tito proglasio je da je u Hrvatskoj u tijeku nacionalistička kontrarevolucija što bi htjela uspostaviti hrvatsku državu nalik na ustašku NDH, a u epicentru fašistoidne kontrarevolucije da je Matica hrvatska.

Na iznenadnome tome *ad hoc* sastanku, sazvanome zbog političke situacije u Hrvatskoj, Broz Tito je, među ostalim, kazao:

»Mi smo ovdje, u diskusiji, vidjeli dobar deo razloga koji su doveli do jedne takve pojave kao što je masovni štrajk studenata koji je imao tendenciju da preraste u jedan opšti, generalni štrajk ne samo studenata, nego i radničke klase, da ukoči čitav život. Već i sama najava takvog generalnog štrajka je kontrarevolucionarna pojava«.

Nadalje:

»Štrajk na Univerzitetu nije stvar samo studenata. Tu postoji jedna grupa već dosta poznatih negativnih ljudi koja iza toga stoji. Znamo da postoji takozvani revolucionarni komitet pedesetorice — a ja ga nazivam kontrarevolucionarnim — koji rukovodi svim tim akcijama. Tu su četvorica–petorica onih koji su glavni, ali mi znamo da ih ima mnogo više. To je organizacija koja radi i ilegalno, a žarište toga je Matica hrvatska«.

Nadalje:

»Mnogo je vremena izgubljeno, a šovinizam je rastao i doveo je danas do tih dimenzija sa kojima ja ne znam kako ćemo sada izaći na kraj. Kad je drug Tripalo rekao da šta može svašta da se dogodi, to je mene pećnulo. Šta može da se dogodi? Jasno, kada bismo mi počeli praviti gluposti, kada bismo počeli hajku u Hrvatskoj, time bismo mi uzbudili, jer je psihoza mase do te mjere raspirena, da bi nas svaki nepametni korak mogao dovesti do teške situacije. Što onda imamo? Imamo ili građanski rat što je vrlo opasna stvar, ili bismo morali preduzeti mjere koje bi spriječile građanski rat. A vi znate što to onda znači, kakve bi to mjere mogle da budu«.

Nadalje:

»Činjenica je da je Matica hrvatska danas brojčano vrlo jaka. Kakvi su to elementi unutra? Ja ne bih rekao da su to nesvjesni antisocijalistički elementi. To su svjesni antisocijalistički elementi. Meni se stalno vrti u glavi da takvu jednu organizaciju, koja je dobila ovdje ocjenu kao jedna organizacija svih mogućnosti, skalupljenih zbrda–zdola i koja nema nikakve veze sa socijalizmom — da takvu organizaciju mi danas veoma teško možemo zabraniti.

Vi ste tu krparili, vi ste mislili da ćete sa par komunista, koje ćete unutra infiltrirati na izvjesna mjesta, preporoditi Maticu hrvatsku. Međutim, nije se Matica preporodila nego su se ti komunisti srodili sa tim elementima unutra«.

Sve u svemu, glede Matice hrvatske Broz Tito je ustvrdio:

»Kad bi se donijela odluka da zabranimo Maticu imali bismo halo u Hrvatskoj, imali bismo veoma teške posljedice«.

No, ujedno je zaključio:

»Ali, ja mislim da treba odmah da idete u akciju protiv onih koji su sada najglasniji, koji vama najviše štete i koji su već odavno zaslužili da budu ne samo izolirani, već i potpuno onemogućeni. Oni se, međutim, još uvijek šetaju i pišu svašta. Kao što sam kazao, Matica hrvatska postala vam je paralelna partija koja je danas vrlo snažna. Iz njenog krila pritiču antisocijalističke organizacije koje nisu samo protiv vas i rukovodstva Jugoslavije, nego su protiv jugoslavenske države kao cjeline. Kao što ste vi rekli, oni nisu za ovakvu državu, već za neku drugu, tipa Pavelića«.

Ustvrdivši, dakle, u Karadorđevu kako je Matica hrvatska postala opasno središte i protukomunističkoga i protudržavnoga djelovanja u Hrvatskoj, Broz Tito zaključio je kako protiv Matice hrvatske baš zbog toga valja postupati oprezno; odnosno, određenije — zaključio je kako protiv Matice hrvatske ne valja ići frontalno, nego selektivno.

Odgovor Hrvatskoga tjednika na optužbe

U Karadorđevu Broz Tito okomio se i na tisak u Hrvatskoj, a osobito na tisak Matice hrvatske: »U štampi, naročito Matice hrvatske, ali i u Vjesniku i drugim listovima — u nekima više u nekima manje — ti razni antisocijalistički, antisamoupravljački elementi daju takve izjave koje su apsolutno protuustavne, koje su kažnjive i traže gonjenje. Oni slobodno

istupaju, a nikome se ništa ne događa. I ja sam morao drugovima kazati da je to nepodnošljivo«.

U ono doba Matica hrvatska bila je najveći nakladnik knjiga i najveći nakladnik periodike u Hrvatskoj. Nakladni zavod Matice hrvatske tiskao je oko tri stotine knjiga godišnje, a nakladnička središta bili su i ogranci Matice hrvatske. Matičini časopisi, diljem Hrvatske, bili su pak: u Zagrebu »Kolo« i »Život umjetnosti«, u Karlovcu »Svjetlo«, u Puli »Istarski mozaik«, u Rijeci »Dometi«, u Zadru »Zadarska revija«, u Splitu »Mogućnosti«, »Pogledi« i »Čakavska rič«, u Dubrovniku »Dubrovnik«, u Vukovaru »Ogledi«, u Osijeku »Revija«, u Požegi »Hrvatska pokrajina«, u Pakracu »Pakrac danas«, u Sisku »Riječi«. Nadalje, Matica je u Zagrebu objavljivala »Hrvatski znanstveni zbornik«, a zbornike su objavljivali i neki od ogranaka Matice (u Gospiću, Križevcima, Požegi i Županji); nadalje, u Zagrebu je Matica prigodno objavljivala i Izvješća Matice hrvatske, a prigodne su publikacije objavljivali i neki od ogranaka Matice. U travnju 1971. središnjica Matice hrvatske u Zagrebu pokrenula je »Hrvatski tjednik«, novine »za kulturna i društvena pitanja«, u nakladi od 35.000 primjeraka: za takvu vrstu novina bila je to iznimno visoka naklada; no i ta se naklada brzo povećavala, te se nakon tek tridesetak brojeva tiraža »Hrvatskog tjednika« približno učetverostručila, s tendencijom i daljnje porasta (31. broj Hrvatskoga tjednika tiskan je u 130.000 primjeraka, a 34. broj naručen je u 180.000 primjeraka — no vlasti su daljnje objavljivanje »Hrvatskoga tjednika« tad spriječile).

Knjigama i mrežom svoje periodike Matica hrvatska komunicirala je ipak tek s uskim društvenim slojem, pretežno intelektualaca. Matičin Hrvatski tjednik čitao je, međutim, i »običan svijet«, tim tjednikom Matica hrvatska doprla je bila i do širokih narodnih slojeva.

Nakon Karađorđeva u Matici hrvatskoj valjalo je stoga odlučiti, ponajprije, već o sljedećem broju »Hrvatskoga tjednika«, a i o »Hrvatskome tjedniku« uopće.

Kampanjâ protiv Matice hrvatske bivalo je i prije Karađorđeva, još od *Deklaracije o imenu i položaju hrvatskoga jezika* (1967). U upravi Matice hrvatske bilo je stoga i iluzija da će i nepogoda iz Karađorđeva s vremenom nekako ipak minuti — pa je bilo i sugestija da »Hrvatski tjednik« u međuvremenu izmijeni uređivačku politiku i odustane od napisa što bi vlastima mogle dati povoda za daljnje napadaje na Maticu hrvatsku. Uredništvo »Hrvatskoga tjednika« na to nije pristalo, nego je ponudilo kolektivnu ostavku — a odlučilo je i da svoju ostavku javno obrazloži. U toj izjavi za javnost uredništvo »Hrvatskoga tjednika« odbacilo je optužbe kojima je bilo izloženo i stalo je iza dotadašnje svoje uređivačke politi-

ke. Izjava uredništva »Hrvatskoga tjednika« bila je naslovljena »Čuvanje nade« i, u bitnome, glasila je:

»Više ništa ne možemo reći. Svaka naša izjava povećava već postojeći ili započinje novi nespozrazum. Pred tom iracionalnom činjenicom mi smo potpuno nemoćni. Povijesni vjetar pomutio je jezike! (...) Nije nam pomogla ni očiglednost, ni banalnost: netko je uvijek izvrtao smisao naših programa! Nisu nam pomagali ni dokazi ni objašnjenja: uvijek je netko obrnuo njihov sadržaj i svrhu. I nema tako jednostavnih misli, tako priprostih želja koje ne bi postale subverzivne već zato što ih mi zastupamo! (...) Jedino pravo u kojem smo se mogli osjećati sigurni bilo je pravo na zadnja pitanja. Svemir nam je prepušten na meditaciju bez ikakvih nespozazuma. Mogli smo se slobodno diviti veličini drugih i postupati mazohistički prema sebi! Sav prostor nestvarnog prepušten nam je na uporabu i za prijateljske susrete. Mi smo dobili prava koja ni od koga ništa ne traže! Hrvatski idealizam mogao se razmahati do suicida, do rasapa u izmaglici! (...) Zemlja nije samo mjesto našeg porijekla: Ona je materijal cijelog našeg života, njegova mjera, jedini prostor po kojem stvarno postoji. I ma koliko bili veličanstveni prizori neba što nam je naklonjeno, nas uvijek održava jedan prisni predjel i prava što ih na njemu imamo! A to je Hrvatska. Iz nje počinje povijest našeg srca i naše duše, prve pouke zemlje i svijeta. (...) Jedini grijeh što ga u sebi možemo otkriti, to je Hrvatska! (...) Naš rad je doživio političku osudu s najvišeg mjesta naše federativne zajednice. A mi se na drugi način ne znamo zauzimati za one programe koje smatramo novošću i napretkom za cijelo naše društvo i za našu domovinu: slobodu i pravdu samoupravnog socijalizma. Zato smo podnijeli ostavku izdavaču našeg lista. Prihvativši tu ostavku, Izvršni odbor Matice hrvatske odlučio je da nastavi izdavanje lista s drugom redakcijom. (...) Napuštajući »Hrvatski tjednik« mi ne napuštamo nadu koja nas je u njemu skupila. Uvjereni smo da je ona zajednička svima koji budućnost naše zemlje i budućnost svijeta zamišljaju kao doba slobode i pravde, jedino doba koje može osigurati smisao čovjekovih snova, čovjekove povijesti: od prvog dodira s materijom do posljednjeg pogleda u svjetlost neba. Jer: niti smrt uštkava sve mrtve, niti šutnja ukida svaku nadu!«

Odgovor Matice hrvatske na optužbe

Svoju ostavku uredništvo »Hrvatskoga tjednika« podnijelo je na sjednici Izvršnoga odbora Matice hrvatske održanoj 6. i 7. prosinca 1971. Bila je to prva sjednica Izvršnoga odbora nakon Karađorđeva, pa je na dnevnome redu sjednice bila izjava za javnost kojom bi — nakon »Hrvatskoga tjednika« — i Matica hrvatska odgovorila na optužnicu iz Karađorđeva. Zapisnik te sjednice ne mogu doslovno navesti. Naime, pri udaru na Maticu hrvatsku policija je oduzela velik dio dokumentacije o Matičinoj djelatnosti. Najvažniji dio oduzete dokumentacije javni tužitelj potom je predao sudu, jer da je to dokazni materijal u procesu protiv skupine dužnosnika Matice, pred okružnim sudom u Zagrebu. Među optuženima bio sam i ja te sam, sukladno Zakonu o krivičnom postupku, zatražio uvid u dokumentaciju na koju se javni tužitelj pozivao i tu sam dokumentaciju ekscerptirao.

Zapisnik o posljednjoj sjednici Matičina Izvršnoga odbora, 6. i 7. prosinca 1971., navest ću prema onim svojim zatvorskim pribilješkama — budući da dokumentacija s procesa Matičinim dužnosnicima Matici hrvatskoj nije vraćena. Prema zatvorskoj mojoj pribilješci, zapisnik sjednice Matičina Izvršnoga odbora, 6. i 7. prosinca 1971, glasi: »Dnevni red: izjava Izvršnoga odbora u povodu posljednjih političkih ocjena rada Matice hrvatske; razno. Izvršni odbor odlučio je da dade tu izjavu te da se sutra ponovno sastane i raspravi prijedlog teksta izjave«.

Zapisnik pak o nastavku te sjednice Matičina Izvršnoga odbora, 7. prosinca 1971., u mojoj pribilješci glasi: »Rasprava o prijedlogu teksta Izjave što ga je pročitao Jonke. S malim primjedbama i dopunama Izvršni odbor prihvaća tekst izjave Izvršnoga odbora, a i kratku izjavu Predsjedništva Matice hrvatske od 3. prosinca 1971. Ivičević: izvješćuje da je uredništvo *Hrvatskoga tjednika* odlučilo dati kolektivnu ostavku. Izvršni odbor tu ostavku prihvaća. Jonke, u ime Izvršnoga odbora: može li uredništvo urediti još jedan broj *Hrvatskoga tjednika* sa izjavama Izvršnoga odbora i Predsjedništva u ostavci? Gotovac i Ivičević u ime uredništva pristaju da urede taj broj *Hrvatskoga tjednika* — s izjavama Izvršnoga odbora i Predsjedništva Matice hrvatske, te s izjavom uredništva *Hrvatskoga tjednika* u ostavci. Jonke konstatira da se sad postavlja pitanje formiranja novog uredništva *Hrvatskoga tjednika*. Izvršni odbor zaključuje: o novom uredništvu *Hrvatskoga tjednika* raspraviti na sljedećoj sjednici Izvršnoga odbora 13. prosinca, te na sjednici Glavnog odbora 20. prosinca«.

Poput uredništva »Hrvatskoga tjednika« — i Izvršni odbor Matice hrvatske u izjavi za javnost odbacio je optužnicu iz Karađorđeva i stao je iza do-

tadašnje svoje djelatnosti. Ta izjava Izvršnoga odbora Matice hrvatske, u bitnome, glasi:

»Smatramo u svakom slučaju da treba već sada naglasiti, da s obzirom na glasove i prigovore zbog nacionalizma, šovinizma i sl. Matica hrvatska ne može na sebe preuzeti nikakve odgovornosti i krivnje. Ona je s oduševljenjem prihvatila demokratizaciju socijalističkog društva u nas, ali nije kriva zbog mnogih neravnopravnosti u političkom i gospodarskom životu, koje su dugo, pa i danas ostale. Matica hrvatska je s odobravanjem i s velikim povjerenjem u naše političke avangardne snage prihvatila načela samoupravnosti, ali nije kriva što su akumulaciju, taj plod radnih ruku svih naroda ove zemlje, prigrabile antisamoupravne i antisocijalističke snage i što je proširena reprodukcija, dakle najvažniji faktor društvene obnove i napretka uopće, prepuštena grupnom financijskom kapitalu. Matica hrvatska je s razumijevanjem i odobravanjem prihvatila društvenu i privrednu reformu, ali ona nije kriva što su bitna pitanja deviznog, bankarskog i vanjskotrgovinskog režima ostala do danas neriješena, kao stalni izvor nezadovoljstva, kao i stvarne proizvodne i društvene nedjelotvornosti. Matica hrvatska se uopće nije bavila niti je imala namjeru i mogućnosti baviti se generalnim problemima političkih zbivanja, ona je vjerovala u racionalno i razborito vođenje društvenog života, ali nije kriva zbog teških prilika na selu, zbog pogrešnih investicija ili zbog bolne i kobne emigracije hrvatskog življa, i ne samo hrvatskog, i zbog njihovog pečalbarskog života u tuđini. I tu leže izvori mnogih nezadovoljstava, pa i nacionalizma, a ne leže u krilu Matice hrvatske«.

Nadalje:

»U svojoj dugoj i svijetloj povijesti Matica hrvatska i njezini nebrojeni članovi, oni davno nestali, kao i ovi danas diljem domovine, u najvećoj su mjeri sudjelovali u stvaranju i objavljivanju kulturnih vrijednosti prvenstveno hrvatskog naroda, ali i drugih s kojima je naš narod na ovom prostoru živio ili s kojima je dolazio u doticaj. Stvarajući i objavljujući te vrijednosti Matica hrvatska je to radila i mogla je to raditi samo u javnosti i pred licem javnosti. Tako je bilo u veliko doba hrvatskog preporoda, u godinama ilirizma, godine 1848, u vrijeme Bachova apsolutizma, u dugim i tužnim godinama hrvatsko–ugarske nagodbe i vladavine Khuena Héderváryja, tako je bilo i kasnije, u svim povijesnim razdobljima, mračnim i svijetlim, u godinama uspona i u trenutcima iskušenja, kad god je bila slobodna. A bila je slobodna onda kad je njezin narod bio slobodan, točnije kao jedno od snažnih središta njegove kulturne svijesti, bila je često i slobodnija, ukoliko je kulturna svijest uopće slobodnija i manje uvjetovana povijesnim i svakodnevnim zbivanjima.

(...) Djelujući tako pred licem javnosti na punom danjem svjetlu, točno je da je Matica hrvatska naročito, i možda prije mnogih drugih, naglašavala potrebu stvarne ravnopravnosti svih naših naroda, a da je to zaista potrebno i da je u tome imala pravo, dokazuju i napokon izvršene izmjene ustava SFRJ i izmjene ustava SR Hrvatske, koje su u toku, a kojom prilikom je upravo nacionalna i republička državnost naglašena i učvršćena kao neophodan preduvjet i jamstvo ravnopravnosti (...) To je sve što u ovom trenutku Izvršni odbor Matice hrvatske može reći svom narodu i cjelokupnoj javnosti ove zemlje«.

U kratkoj pak izjavi predsjedništva Matice hrvatske rečeno je bilo, u bitnome, da je Matičina djelatnost javna, da u toj djelatnosti Matica ničim nije povrijedila svoja Pravila te da će se uskoro održati Matičina glavna skupština, kojoj će Upravni odbor podnijeti opširno izvješće o radu.

Predsjedništvo je, naknadno, odlučilo da tu izjavu ne objavi, jer da je konzumirana u izjavi Izvršnog odbora.

U ostavci za tisak uredništvo je pripremlilo izvanredni broj »Hrvatskog tjednika«, u kojem su bile one dvije izjave (Izvršnog odbora Matice hrvatske i uredništva »Hrvatskog tjednika«). U tiskari Vjesnika izvanredni broj »Hrvatskog tjednika« bio je već složen za tisak — no vlasti su potom spriječile da taj slog bude otisnut.

Ostavka Izvršnog odbora Matice hrvatske

Na sjednici 6. i 7. prosinca 1971. Matičin Izvršni odbor nije kanio podnositi ostavku — a kad je na toj sjednici ostavku podnijelo uredništvo »Hrvatskoga tjednika«, Izvršni je odbor zaključio da na sljedećoj sjednici izabere novo uredništvo »Tjednika«. Na sljedećoj svojoj sjednici, tek četiri dana potom (11. prosinca 1971.), Izvršni odbor Matice hrvatske nije međutim raspravljao o izboru novoga uredništva »Hrvatskog tjednika«, nego je tad i Izvršni odbor podnio ostavku.

U međuvremenu, IK CK SKH utvrdio je (7. XII) »program akcija«. ¹⁴⁰

¹⁴⁰ HDA, SKH CK i IK, str. pov. indok 833.

Akcioni program IK CK SKH

U tome akcionom programu Izvršnog komiteta CK SKH glede Matice hrvatske navedeno je (u toč. 8. Programa):

»Gradska konferencija SKH odmah će formirati aktiv SKH od članova 'Matice hrvatske' iz Zagreba da bi se osigurala provedba politike SKH i SKJ o programu i radu 'Matice hrvatske', kao kulturno–prosvjetne organizacije. Nužna je organizirana, neposredna i trajna aktivnost komunistička protiv svakog djelovanja koje je suprotno kursu Saveza komunista. Potrebno je utvrditi obaveze i odgovornosti komunista u vezi sa nacionalističkim i šovinističkim djelovanjem grupe i pojedinaca u 'Matici hrvatskoj'.

Rok 15. XII 1971«.

Nadalje (u toč. 9. Programa):

»Zadužuje se rukovodstva Saveza komunista da na svom terenu gdje djeluju ogranci 'Matice hrvatske', zajedno sa Socijalističkim savezom, temeljito rasprave njihovo djelovanje i energično i odmah onemogućće njihovo angažiranje izvan zadatka na kulturno–prosvjetnom planu — zbog kojih su i organizirani, te da insistiraju na uklanjanju iz tih organizacija svih elemenata koji djeluju s nacionalističkih i šovinističkih pozicija.

Rok 20. XII 1971«.

Nadalje (u toč. 14. Programa):

»Na osnovu date političke kvalifikacije o dosadašnjem djelovanju 'Hrvatskog tjednika' kao lista koji je najdirektniji nosilac aktivnosti nacionalističko–šovinističkih kontrarevolucionarnih snaga zadužuju se komunisti u pravosudnim organima da na osnovu takve ocjene a u skladu sa zakonom poduzmu odgovarajuće mjere.

Rok 20. XII 1971«.

Nadalje (u toč. 20. Programa):

»Komunisti u SUP–u i drugim pravosudnim organima dužni su da na osnovi zakonskih ovlaštenja adekvatno političkoj kvalifikaciji i ocjeni opasnosti djelovanja i organiziranja neprijateljskih snaga hitno poduzmu mjere prema onim grupama i pojedincima, za koje je utvrđeno da se bave neprijateljskom djelatnošću.

Rok 20. XII 1971«.

U Karađorđevu, sve u svemu:

1. Broz Tito zaključio je da za navodnu kontrarevoluciju u Hrvatskoj politički nije oportuno optuživati Maticu hrvatsku, nego navodnu ustašoidnu grupu u Matici hrvatskoj.

2. Tome sukladno, i akcioni program Izvršnog komiteta CK SKH potom je predvidio da će Matica hrvatska opstati; no u Matici ubuduće da valja spriječiti svako djelovanje suprotno kursu Saveza komunista (pa iz Matice valja ukloniti one koji djeluju s nacionalističkih i šovinističkih pozicija); za političku čistku u Matici hrvatskoj »zaduženi su« komunisti u Matici.

3. Komunisti u policiji i u pravosuđu uopće »zaduženi su« pak da organiziraju političke procese (odnosno naloženo im je, eufemistički, da poduzmu mjere primjerene političkoj kvalifikaciji da se određene osobe i grupe bave neprijateljskom djelatnošću).

Političku čistku u Matici hrvatskoj sekretar IK CK SKH, Josip Vrhovec, zahtijevao je potom i u razgovoru s predsjednikom Matice, Ljudevitom Jonkeom.

Vojnopolicijska asistencija

S režiranom »živom političkom aktivnosti« sinkronizirano — protiv navodne fašistoidne kontrarevolucije u Hrvatskoj u jugoslavenskim medijima pokrenuta je bjesomučna kampanja. Ta zaglušna hajka popraćena je bila prijetećim pokretima jugoslavenske vojske, odnosno JNA.

U svojim memoarima Savka Dabčević–Kučar spominje da je Broz Tito vojskom prijetio već u srpnju 1971., na sastanku s hrvatskim političkim vodstvom u vili Weiss u Zagrebu: »Prije će Armija uvesti red, nego da Rusi ili neka druga armija pravi red. To vam garantujem«. O vojnoj situaciji u doba Karađorđeva dr. Dabčević–Kučar pak navodi: »Na osnovi našega dotadašnjega političkog iskustva (koje je sazrijevalo brže nego što bi bio slučaj u običnim vremenima i okolnostima) bili smo potpuno svjesni da su JNA i policijske snage već odavna spremne za obračun s hrvatskom mogućom pobunom i to svim sredstvima. Izravno nas je na to u Karađorđevu upozorio i Tito. Znali smo tada pouzdano da su oklopne brigade iz Dugog Sela i Jaske na prilazima Zagrebu.

O točnosti tadašnjih obavijesti nedavno odgovorno svjedoči general Janko Bobetko, tada zamjenik Đoke Jovanića. Dr. Savka Dabčević–Kučar ci-

tira potom generala Bobetka: »Podsjećam vas da je velikosrpska hegemonija za hrvatske demokratske procese od 1968. do 1971. pripremila tri puka: Varaždinski, Zagrebački i Banjalučki, dvije oklopne brigade iz Jastrebarskog i Dugog Sela sa zadaćom da krenu na Zagreb i da ga kazne ukoliko se usprotivi odlukama iz Karađorđeva. Ja sam, gospodo, autentični svjedok takvih naredbi (...) Ja sam u to vrijeme bio zamjenik komandanta Zagrebačke vojne oblasti. Još prije Karađorđeva nazvao me iz Varaždina pukovnik Glumac, komandant Varaždinske divizije. Pukovnik Glumac me pitao što mu je činiti ako dobije naredbu da krene s vojskom na Zagreb. Budući da sam znao da nas prisluškuju, odgovorio sam kako je njegovo da sluša naredbe i da pazi jesu li mu jedinice u dobru stanju. Osobno mogu posvjedočiti da su 1971. postojale spremne interventne snage, koje su samo čekale prigodu da napadnu i razore Hrvatsku«.

Uz asistenciju vojnopolicijskog kompleksa, hajka na navodnu fašistoidnu kontrarevoluciju u Hrvatskoj danomice je eskalirala. U tim, eto, okolnostima Izvršni odbor Matice hrvatske toga je dana (11. prosinca) podnio ostavku.

U mojemu zatvorskom izvodu, zapisnik te sjednice Izvršnog odbora Matice hrvatske glasi: »Jonke: u ime Predsjedništva Matice hrvatske predlaže da Izvršni odbor Upravnome odboru 20. prosinca dade kolektivnu ostavku. Konstatira da se u tijelima MH odluke donose većinom glasova, ako ima kvoruma. Na taj način valja donijeti i odluku o kolektivnoj ostavci Izvršnog odbora. Nakon diskusije, zaključak: IO daje ostavku 11. prosinca, a UO da u roku od dva mjeseca sazove Glavnu skupštinu Matice hrvatske, koja će raspraviti o dosadašnjem radu MH i izabrati novu upravu MH. O ovom zaključku obavijestiti sredstva informiranja i CK SKH«. (Svoju ostavku Izvršni odbor nije obrazložio; implicite ustrajao je stoga u onoj svojoj izjavi od 7. prosinca u kojoj je odbacio optužnicu iz Karađorđeva i stao u obranu dotadašnje djelatnosti Matice hrvatske).

Studentske demonstracije

Na politička zbivanja u Hrvatskoj, nakon Karađorđeva, hrvatski sveučilištarci reagirali su burno, osobito 11–14. prosinca 1971. U kronologiji zbivanja u studentskim redovima policijskoga Operativno–preventivnoga centra u Zagrebu,¹⁴¹ o tome se, među ostalim, navodi: »Dana 11. XII. 1971. godine u izdanju predsjedništva Saveza studenata Zagreba izlazi u većem tiražu već u jutarnjim satima letak sa naslovom 'Naša konačna riječ' na tekst Augusta Cesarca 'đački pokret iz 1912. godine' i pisani poziv svim studentima za izlazak na dan 12. XII. 1971. godine u 8,30 sati na Šetalište Karla Marksa ispred zgrade CK SKH radi podrške dr. Savki Dabčević–Kuçar, Ivanu Šiblu, Miki Tripalu, Srećku Bijeliću, Peri Pirkeru, Marku Koprtli i Janku Bobetku koji su, kako u pozivu stoji, 'svojim držanjem i stavovima zadužili sve studente' a jasan cilj je bio bojkot 23. sjednice CK SKH.

Kako je letak *Naša konačna riječ* zbog svog dramatičnog sadržaja pokrenuo živu aktivnost studentskog rukovodstva i njihovih istomišljenika, a ulični skup zakazan za 12. XII. 1971. u 8,30 sati nagovještavao opasnost za neredne većih obima, to su poduzete sljedeće mjere: (a) da bi se služba mogla efikasnije suprotstaviti nastalim pojavama, broj radnika od 800 povećan je na 1.700 sa snagama iz drugih organa Javne sigurnosti s područja SRH i svi studentski objekti stavljeni su pod posebnu kontrolu; (b) pristupljeno je završnoj izradi kaznene prijave, koja je već zbog dotadašnjeg djelovanja studentskog rukovodstva bila u pripremi; (c) donesena je odluka da se prorektora Ivana Zvonimira Čička, Antu Paradžika, predsjednika SS Hrvatske, Dražena Budišu, predsjednika SS Zagreb i Gorana Dodiga, potpredsjednika SS Zagreb, kao najutjecajnije личности na studentski pokret, liši slobode na temelju kaznene prijave kvalificirane po čl. 100 i 118 KZ.

Tako su u noći od 11. na 12. XII. 1971. godine lišeni slobode Čičak, Budiša i Dodig i uz kaznenu prijavu privedeni sucu istražitelju, dok Ante Paradžik nije pronađen tom prilikom već se je naknadno sam javio sucu istražitelju. Istoga dana lišeno je slobode još 15 osoba koje su zatečene na raspačavanju po javnim mjestima i građanima letka *Naša konačna riječ* i poziva za skup 12. XII. 1971. i u dokaznom postupku podnesena je kaznena prijava iz čl. 118 i 119 KZ protiv 10 studenata i jednog radnika i to: Jakova Čolića (Čurića, op. J. I.), Nedjeljka Đereka, Josipa Petrovića, Davorina

¹⁴¹ *Studentska događanja* — 1453/HDA. Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

Pamića, Milana Hodžića, Krešimira Ganze, Ante Primorca, Filipa Vučana, Ferde Bušića i Bruna Bušića, te radnika Ignje Ignjatovića, dok je protiv ostale četvorice studenata podnesena prijava za prekršaj. Svi prijavljeni privedeni su sucu istražitelju, odnosno sucu za prekršaje.

Dana 12. XII. 1971. godine, da bi se spriječilo okupljanje studenata na Šetalištu Karla Marxa, već u ranim jutarnjim satima pokriveni su jačim snagama pripadnika Javne sigurnosti Studentski centar, svi studentski domovi u vidu blokade i šire prilazni putovi u pravcu zgrade CK SKH. U studentskim domovima Nine Marakovića, Stjepana Radića i Cvjetnom naselju zatečen je veći broj studenata već u toku noći koncentriran u te objekte, koji su od 8 sati kroz cijeli dan pokušavali probiti blokade, ali kako su u tim pokušajima efikasno sprječavani nastavljeno je s burnim manifestacijama podrške dr. Savki Dabčević-Kučar, Miki Tripalu, Peri Pirkeru, Ivanu Šiblu, Srećku Bijeliću, Marku Koprtli i drugima te studentskom rukovodstvu koje je lišeno slobode, a uz to su isticali i druge parole kao što su: 'Dolje izdajnik Tito', 'Dolje Karađorđevo', 'Dolje Bakarić' itd.

Poduzetim operativnim mjerama služba je uspjela spriječiti okupljanje studenata na Šetalištu Karla Marxa, ali su već u toku dana i u večernjim satima od strane manjih grupa nastajali incidenti na pojedinim mjestima u gradu, posebno u večernjim satima na Trgu Republike. Reagirajući na događaje incidenata u obliku narušavanja javnog reda i mira i raspačavanje raznih parola, lišeno je slobode 26 osoba, većinom studenata, protiv kojih su podnesene prijave za prekršaj.

Dana 13. XII. 1971. poduzete su iste operativne mjere na blokadi studentskih domova i Studentskog centra kao i na održavanju reda i mira na svim prilaznim pravcima zgradi CK SKH, a ujedno su vršene pripreme za suzbijanje nereda na Trgu Republike i drugim mjestima, jer su sve informacije koje su prispjevale upućivale na pripreme studenata za veće obime javnih demonstracija u večernjim satima. U toku dana nisu zabilježeni značajniji incidenti na javnim mjestima, ali je u studentskim domovima Nine Marakovića, Stjepana Radića i Cvjetno naselje nastavljeno s istim intenzitetom burnih manifestacija kao i prethodnog dana. Već oko 19 sati na prostor Trga Republike pristizale su iz svih pravaca grupe studenata i đaka koje su manifestirale podršku rukovodstvu u ostavci i studentskom rukovodstvu koje je lišeno slobode. Prostor Trga Republike i svi prilazni putovi bili su već pokriveni jačim snagama pripadnika javne sigurnosti u građanskom odijelu i uniformi, a istovremeno držani su pod blokadom studentski domovi i Studentski centar, tako da je u izvršenje zadatka uključeno svih 1.700 radnika. U prostorijama 'Vajda' na Trgu

Republike broj 6 bilo je sjedište štaba koji je pratio događaje i donosio daljnje odluke.

Kako je broj demonstranata sve više jačao i već oko 20,30 sati brojio 4.000 — 5.000 poduzete su mjere na blokadi prilaznih putova kako bi se spriječilo daljnje uvećanje mase, a istovremeno nastavljeno je s upućivanjem upozorenja svim građanima koji su se našli kao slučajni promatrači da se udalje s tog prostora, a demonstrantima da će biti upotrijebljena fizička sila ukoliko ne prestanu s demonstracijama i mirno se ne razidu. Na upućena upozorenja mnogi građani su se razišli, a demonstranti nastavili manifestaciju još većom žestinom, uzvikujući parole podrške dr. Savki Dabčević–Kučar, Miki Tripalu, Ivanu Šiblu i drugima, odnosno parole osude 21. sjednice CK SKH najotvorenije vrijeđajući najviše rukovodioce 'Dolje izdajnik Tito', 'Dolje Bakarić' paleći usput transparente, parole i javnu štampu.

Oko 21,15 sat, da bi se uspostavio narušeni red i mir i razbili demonstranti, donesena je odluka o primjeni sredstava prisile i naređena upotreba fizičke snage i gumene palice protiv glavnih nosilaca nereda. U tom postupku uhvaćeno je i privedeno 93 izgrednika, od čega je protiv 32 osobe podnesena prijava za prekršaj, protiv 3 kaznene prijave i to protiv Zvezdane Znidarčić, studentice, zbog kaznenog djela iz čl. 118 KZ; Dragutina Šinka, arhitekta, zbog kaznenog djela iz čl. 174 i Ognjena Drobnića, radnika, zbog kaznenog djela iz čl. 118 KZ, dok je ostalih 58 osoba zbog nedostatka dokaza da su igrali ulogu glavnih organizatora i izgrednika, nakon obavljenih razgovora i izvršenih provjera, pušteno.

Nakon što je uspostavljen red na Trgu Republike, razbježane grupice demonstranata pokušale su s izgredima na raznim drugim mjestima u centru grada, ali su ih uspješno sprečavali policijski radnici koji su bili usmjereni na taj zadatak. Iste te večeri dok su trajale demonstracije i poslije toga do kasno u noć, burne manifestacije odvijale su se u pojedinim studentskim domovima, a posebno u domu Nine Marakovića, Stjepana Radića, ali kako su se neredi odvijali samo u krugu objekata, nije intervenirano, već je blokadom suzbijano da ne izađu na ulicu.

Dana 14. XII. 1971. godine pristupa se primjeni istih operativnih mjera kao i prethodna dva dana i utvrđuje se bezbroj parola i plakata na studentskim objektima i drugim dijelovima grada a među značajnijim su: 'Još Hrvatska nije propala', 'Tito je svemu kriv', 'Dolje režim', 'Dolje Karađorđevo', a još veći broj parola i plakata odnosi se na podršku dr. Savki Dabčević–Kučar, Miki Tripalu i drugima, kao i zahtjevi za puštanje na slobodu studentskog rukovodstva.

Već oko 18 sati nastaju ponovno neredi na Trgu Republike i okuplja se još veći broj demonstranata nego prethodne večeri. Taj prostor pokriven je još jačim snagama službe Javne sigurnosti, a istovremeno i svi studentski objekti, tako da su na određene zadatke uvedeni i prometni milicionari. Poslije 20 sati broj demonstranata uvećao se na preko 5.000 i nastao je opći nered uz skandiranje podrške dr. Savki Dabčević–Kuçar, Miki Tripalu, studentskom rukovodstvu, a pojedinci su uzvikivali razne parole kao što su: »'Tito izdajica', 'Dolje režim', 'Dolje Bakarić', 'Milicija ubice' i druge.

Iz sjedišta štaba upućivana su stalna upozorenja demonstrantima i pozivani su građani koji su se našli kao slučajni prolaznici da se udalje sa tog prostora, jer će radi uspostavljanja narušenog reda biti primijenjena fizička sila. Većina građana se razišla a demonstranti su postajali sve agresivniji, pa je odlukom štaba oko 20,45 sati naređena upotreba gumene palice i fizičke snage. Prilikom ove intervencije uhvaćeno je i privedeno 103 izgrednika i od toga protiv 85 osoba podnesena je prijava za prekršaj, protiv dvojice kaznene prijave, i to protiv Milorada Šojića, učenika u privredi i Kreše Brlobuša, studenta, zbog kaznenog djela iz čl. 118 KZ, dok je ostalih 16 osoba zbog nedostatka dokaza nakon obavljenih razgovora i izvršenih provjera pušteno.

Poslije uspostavljenog reda na Trgu Republike kao i prethodne večeri nastali su incidenti u manjim grupama na raznim dijelovima grada, posebno u centru, ali su na svim mjestima brзом intervencijom uspješno uspostavljeni red i mir. U studentskim domovima Nine Marakovića, Stjepana Radića neredi su se odvijali još jačeg intenziteta nego prethodnih večeri, ali također nije intervenirano već su objekti držani pod blokadom«.

Sve u svemu, prema policijskome Brojčanom prikazu predvedenih osoba za vrijeme nereda na Trgu Republike i kontrolom u studentskim domovima — privedeno je 866 sveučilištaraca (mnogi od njih pretučeni su dok su nenasilno prosvjedovali, pri privođenju ili pak na policiji); nadalje 475 sveučilištaraca prekršajno je kažnjeno (zatvorom, izgonom iz Zagreba ili novčano), a protiv 35 sveučilištaraca kaznene prijave podnesene su javnome tužilaštvu (ti sveučilištarci bit će potom, pretežno, sudbeno osuđeni).

Ostavke u vodstvu SKH

Tih dana (12. prosinca) sazvana je sjednica CK SKH. O političkoj atmosferi u Zagrebu, dok su članovi Centralnog komiteta pristizali na tu sjednicu — dr. Savka Dabčević-Kučar svjedoči:

»Sve putove i ceste do zgrade Centralnog komiteta blokirala je milicija. Promet je otvoren samo za nas koji smo dolazili na sjednicu. Grad je jednostavno prekriven milicijskim automobilima. Nad gradom, vrlo nisko, kruže helikopteri. To su izvidnice. Dio vojske već je blizu aerodroma. Spremne su vojne i policijske snage, i njihovo otvoreno demonstriranje sile daje sliku poluratnog stanja. Znamo da su počeli i da traju studentski skupovi u svim domovima. U onom, najbližem CK, na Savi, bučno kliču Budiši, Čičku, Tripalu, Pirkeru, Bijeliću i meni. I viju velike hrvatske zastave«.

Spremnost za obračun s »hrvatskim separatizmom i šovinizmom«

Na toj (23.) sjednici CK SKH ostavke su podnijeli dr. Savka Dabčević Kučar i Pero Pirker, predsjednica i sekretar toga partijskog tijela (član Izvršnog biroa CK SKJ Miko Tripalo ostavku je podnio predsjedniku toga partijskog tijela, Brozu Titu). Obrazlažući ostavku, također i u ime P. Pirker, dr. Dabčević Kučar je, među ostalim, kazala: »Drugovi i drugarice, na 21. sjednici Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije, održanoj 1. i 2. ovog mjeseca u Karadorđevu, prihvatili smo oštru kritiku druga Tita, upućenu Savezu komunista Hrvatske, u vezi sa nebudnošću, liberalizmom, nedovoljno efikasnom akcijom prema nesocijalističkim pojavama, konkretno prema hrvatskom šovinizmu i separatizmu. Tu kritiku primamo kao po funkciji najodgovornije ličnosti u Savezu komunista Hrvatske. Primamo je i osobno, jer smo polazeći od ocjene pozitivnog raspoloženja radničke klase i radnih ljudi Hrvatske i njihove spremnosti za provođenje programa Saveza komunista, koja je ispoljena u proteklom periodu, istovremeno i pored upozorenja druga Tita, podcijenili opasnost klasnog neprijatelja, te smo odgovorni što određene akcije nisu naišle na radikalni i dovoljno efikasan otpor u konkretnim idejnim i političkim akcijama rukovodstva i organizacija Saveza komunista Hrvatske.

Titovu kritiku masovnog pokreta, koji predstavlja organizaciju sumnjivih ciljeva i sadržaja, primamo bez rezerve. Kada smo mi upotrebljavali taj termin, nismo mislili o posebnoj organizaciji ili o nečemu što bi bilo suprotstavljeno vodećoj i idejnoj i političkoj ulozi Saveza komunista i bez glavnog oslonca na radničku klasu. Kao predsjednik Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske i sekretar Izvršnog komiteta smatramo se odgovornim za činjenicu postojanja nejedinstva u rukovodstvu Saveza komunista Hrvatske, koje nismo uspjeli prevladati, i posebno za stanje unutar Izvršnog komiteta. Sve to nužno uključuje i povlačenje konsekvenci. Stoga Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske podnosimo ostavke na dužnosti Predsjednika Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, što uključuje i prestanak funkcije u Predsjedništvu Saveza komunista Jugoslavije, ostavku na dužnosti sekretara Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, te ostavku na članstvo u Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske. O ovoj odluci obavijestili smo Predsjednika Saveza komunista Jugoslavije druga Tita u četvrtak, 9. ovog mjeseca; o tome smo obavijestili Izvršni komitet Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske 10. ovog mjeseca«.

Nadalje: »Naša ostavka na članstvo u Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske izraz je odgovornosti za upućene nam kritike. Istovremeno izražavamo svoju spremnost i odlučnost da se kao komunisti angažiramo u provođenju u djelo odluka Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije i riječi druga Tita u borbi protiv hrvatskog separatizma i šovinizma kao i protiv svih drugih kontrarevolucionarnih ili antisocijalističkih i antisamoupravnih pojava, na politici i programu Saveza komunista Hrvatske, Saveza komunista Jugoslavije i druga Tita«.

»Kontrarevolucionarna urota« u MH

Nakon udara na pokret hrvatskih sveučilištaraca, na redu je bila Matica hrvatska. Glede udara na Maticu hrvatsku Broz Tito je, međutim, upozoravao na oprez.

Sukladno upozorenjima Broza Tita u Karadorđevu hrvatsko komunističko vodstvo odlučilo je stoga da ne optuži Maticu hrvatsku kao takvu, nego da optuži skupinu dužnosnika u Matici: uhićena i optužena bila bi ta »kontrarevolucionarna grupa«, koja da je Maticu zlorabila u zločinačke svrhe — a Matica bi hrvatska opstala.

Nezgoda s teorijom urote

Nezgoda s teorijom o urotničkoj skupini u Matici hrvatskoj bila je u tome što ni Broz Tito, ni vodstvo SKH, ni njihove (brojne) policije — dokaza o nekakvoj urotničkoj grupi u Matici niti su imali, niti su mogli imati: tu »grupu« Broz Tito i vodstvo SKH jednostavno su prigodno izmislili. U toj neprilici, u Izvršnome komitetu SKH domislili su se tome da se fantomska »kontrarevolucionarna grupa« u Matici hrvatskoj sama oda — ili da je pak Matica hrvatska prokaže. Naime u razgovoru s predsjednikom i potpredsjednikom Matice, predstavnik Izvršnog komiteta SKH, J. Vrhovec, usprotivio se kolektivnoj ostavci uprave Matice hrvatske — nego da bi Matica hrvatska — »trebala izlučiti neke pojedince, ili da to učine oni sami«.

Kolektivna ostavka upravnoga odbora Matice hrvatske

Na dramatičnoj »posljednjoj večeri« Upravnog odbora Matice hrvatske — na sjednici toga tijela 20. prosinca 1971. — prevagnulo je, međutim, stajalište da Matica hrvatska na ono što se u komunističkome žargonu nazivalo »unutrašnjom diferencijacijom« — ne smije pristati, nego da Upravni odbor Matice hrvatske podnese kolektivnu ostavku. U mojoj završnoj zabilješci zapisnik te posljednje sjednice onodobnoga Upravnog odbora Matice hrvatske u bitnome glasi:

»Jonke izvijestio o ostavci Izvršnoga odbora 11. prosinca i o prijedlogu Izvršnoga odbora da se sazove Glavna skupština. Obratili su se J. Vrhovcu da bi ga predsjednik Matice hrvatske i tri potpredsjednika posjetili radi razgovora o sadašnjem položaju Matice hrvatske. Vrhovec je javio da na sastanak dođu Jonke i Iveković, koji su ga izvijestili o prijedlozima. Vrhovec rekao da je voljan razgovarati opširnije poslije sjednice Upravnog odbora Matice hrvatske, te da će biti rekonstruiran aktiv SK u Matici. Kolektivnu ostavku oni općenito smatraju negativnim postupkom. Matica hrvatska trebala bi izlučiti neke pojedince ili da to oni učine sami. Većinu u Matici hrvatskoj smatraju prihvatljivom. Očekuju pojedinačne ostavke, koje ne utječu na zakonsku odgovornost, ukoliko takva postoji. Ako Matica hrvatska ostane kompaktna, to znači da Matica hrvatska ostaje frontalno protiv politike SK, kako je i kvalificirana. To je u razgovoru posebno naglašeno.

Jonke smatra da je glavna točka razmatranja na današnjoj sjednici forma ostavki.

Rekao da ni on osobno ne bježi od odgovornosti, koja proistječe iz njegove funkcije. Vrhovec nije direktno imenovao osobe koje bi trebale dati pojedinačne ostavke, jer da su njihova imena dovoljno prononsirana u javnosti i svima dobro poznata. Jonke izjavio da je osobno spreman dati ostavku, da to i čini, ali svakako uz konstataciju da u radu organa Matice hrvatske nije bilo antisocijalističkog i kontrarevolucionarnog djelovanja. Još jednom naglasio da bi dobrovoljne pojedinačne ostavke nekih drugih znatno olakšale položaj Matice u ovom času.

Iveković je dopunio Jonkea. Vrhovec da je rekao da bi osobe koje su bile u javnosti označene kao nacionalističke — trebale dati javnu izjavu o svojem povlačenju sa svih funkcija u Matici hrvatskoj. Posavac: kako je obrazložena ostavka Izvršnog odbora? Ne smatram da je to nevažno za povijest. Pejović: Izvršni odbor i Predsjedništvo Matice hrvatske dali svoje izjave, ali te izjave nisu objavljene, iz poznatih razloga. Balen: Izvršni odbor odstupio jer je smatrao kako je u interesu Matice hrvatske da dade kolektivnu ostavku. Mažuran: kolektivna ostavka nije shvaćena kako smo mi htjeli; daje ostavku kao član Upravnog odbora. Jonke: pročitao ostavku Marina. Horvatić: protiv pojedinačnih ostavki, za nastavak rada preostalog Upravnog odbora.

Zaključak: Upravni odbor prihvaća kolektivnu ostavku Izvršnog odbora Matice hrvatske (jedan protiv, dvojica suzdržana). O dnevnome redu sjednice Glavnoga odbora Matice hrvatske zaključeno je: na dnevnome redu neka bude kolektivna ostavka Upravnoga odbora (ako Upravni odbor podnese kolektivnu ostavku); nadalje, Glavni odbor Glavnu skupštinu Matice hrvatske da sazove do konca veljače 1972. Jonke: Predsjedništvo Matice hrvatske predložilo da Upravni odbor raspravi o obustavi *Hrvatskog tjednika*. Gotovac: javnost bi trebalo informirati o ostavci uredništva *Hrvatskoga tjednika* 7. XII. i o odluci Upravnog odbora Matice hrvatske 20. XII. o obustavi *Hrvatskog tjednika*, ako se takva odluka donese. Zaključak: obustavlja se daljnje izlaženje *Hrvatskoga tjednika*. Prihvaća se prijedlog Gotovca o tome. Likvidaciona komisija: Berković, Katičić, Šercar. Babić predložio da Upravni odbor donese odluku da Matica hrvatska snosi odvjetničke troškove za Brunu Bušića. Šegedin: Predsjednik nas svojom odlukom kondicionira, protiv je pojedinačnih ostavki. Nije bilo nacionalizma, te ne vidi razloga za ostavku Predsjednika, koju je on obrazložio svojom odgovornošću za sveukupan rad Matice hrvatske. Tuđman: kolektivna ostavka Upravnoga odbora i prestanak djelovanja njegovih članova u Matici hrvatskoj. Ivičević: apelirao za otvoreni razgovor o položaju u kojem se našla Matica hrvatska. Jonke misli, ako se otvo-

reno govori, da bi za Maticu hrvatsku bilo korisno da četiri–pet drugova, među njima i on, dadu ostavke. Gotovac se slaže s Jonkeom. Nekoliko pojedinačnih ostavki smirilo bi situaciju oko Matice hrvatske. I on će dati ostavku. Trebali bi je dati: Jonke, Đodan, Tuđman, Gamulin, Veselica i on, Gotovac; i da, također, Upravni odbor dade kolektivnu ostavku; on istupa iz članstva Matice hrvatske.

Jonke: Gamulin nema razloga za ostavku, u ostalome se slaže s Gotovcem. Vaupotić: ne i ostavke članova Upravnog odbora u članstvu Matice hrvatske. Tuđman: određene snage priželjkuju pojedinačne ostavke. On je za kolektivnu ostavku. Ivičević: pojedinačne ostavke vode razgraničavanju koje neće koristiti Matici, kako neki misle. Posavac: postupak Središnjice paradigma je za ogranke Matice hrvatske. Brandt: pojedinačne ostavke. Macan: kolektivna ostavka. Zidić: kolektivna ostavka članova Izvršnog odbora u Upravnom odboru, preostali Upravni odbor da bi dalje djelovao. Pejović: Predsjednikova ostavka povlači ostavke svih potpredsjednika Matice hrvatske. Iveković: ostavke samo predsjednika i potpredsjednika. Jonke: prevladalo stajalište da Upravni odbor i Predsjedništvo Matice hrvatske podnesu kolektivne ostavke. Imenovati odbor za vođenje tekućih poslova (Jonke, Brandt, Iveković, Pejović, Pavletić, Šercar). Glasovanje: jedan protiv, dvojica suzdržana — svi ostali za kolektivnu ostavku Upravnog odbora«.

Nakon prvotnih dvojbi o »formi ostavki« (Jonke) — zaključak o kolektivnoj ostavci Upravnoga odbora Matice hrvatske donesen je, eto, naposljetku skoro jednoglasno.

Nakon glasovanja Upravnoga odbora, predsjednik Jonke nazvao je J. Vrhovca u Izvršni komitet SKH i kazao mu da u Matici ne će biti pojedinačnih ostavki — a Vrhovec je odvratio: »Onda neće biti ni Matice!«.

Udar na Maticu hrvatsku

Nakon što Upravni odbor nije pristao na »unutrašnju diferencijaciju« u Matici — u noći 11. siječnja 1972. otpočeo je udar na Maticu hrvatsku u cjelini.

Kako se to zbilo u Zagrebu — o tome je dr. Tvrтко Šercar, tadašnji poslovni tajnik Matice hrvatske, među ostalim, naveo (u »Oku« od 4. X. 1990.):

»Poslije premetačine u stanu bio sam predveden u Đorđićevu (kolokvijalni izraz za središnjicu kriminalističke policije u Zagrebu, op. J. I.), a za-

tim prebačen u Maticu hrvatsku, gdje sam stavljen pod ključ u vlastitoj radnoj sobi. Pred ulazom u zgradu Matice hrvatske 2 i pred vratima mezanina u kojem se nalaze prostorije Matičine središnjice i uredništva njezinih časopisa, *Hrvatskoga tjednika* i Nakladnog zavoda Matice hrvatske — već je stajalo više policajaca sa automatima na grudima, a premetačina je već bila u toku. Zaplijenjena je i odnesena kompletna kartoteka članova suradnika — taj je dio Matičina članstva brojao preko 50.000 osoba — evidencija članova radnika kojih je bilo preko 4.000, te ina dokumentacija o radu Matice hrvatske, kao i dokumentacija *Hrvatskog tjednika* te časopisa *Kolo* i *Život umjetnosti*«.

Nadalje: »Nakon premetačine, koja je trajala nekoliko dana, nastupila je posebna komisija SDK koja je svoj pregled materijalno–financijskog poslovanja Matice hrvatske završila u ožujku 1972. Poslovanje Matice hrvatske i *Hrvatskog tjednika*, po ocjeni te komisije, bilo je uredno i štoviše, uzorno vođeno. Na scenu tad stupa financijska policija ne bi li otkrila eventualna kriminalna djela, osobne utaje, krađe, itd., ali je i njezin nalaz nakon gotovo jednogodišnjeg rada bio takav da se njezin predstavnik najpohvalnije izrazio. Usporedno s polaganjem računa o poslovanju, osim preslušavanjima kojima sam bio podvrgavan u različna doba dana i noći izvan prostorija Matice hrvatske, danomice sam punu godinu dana znatan dio radna vremena provodio u 'razgovorima' s dva predstavnika - RSUP RSH i SUP grada Zagreba, koji su stalno bili u Matičinim prostorijama, te su, među ostalim, rukovodili popisivanjem Matičine pokretne i nepokretne imovine. Pri koncu kolovoza 1973. taj je popis konačno završen. Po popisivanju dokumenata o tome sve su Matičine prostorije, osim računovodstva, bile zapečaćene, a ja sam napustio Maticu hrvatsku, prethodno si vlastoručno dajući otkaz — budući da u Matici hrvatskoj, policijski zaposjednutoj, nije bilo više nikoga ovlaštenog da mi otkaz potpiše. U Matici su potom ostale samo službenice računovodstva i predstavnik Gradske konferencije socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, koja će početkom osamdesetih godina predati Matičinu pokretnu i nepokretnu imovinu Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Najposlije, nekoliko godina kasnije rješenjem RSUP SRH Matica je hrvatska izbrisana iz registra društvenih organizacija«.

U međuvremenu, onaj »predstavnik Socijalističkog saveza radnog naroda« rijetke je namjernike godinama dočekivao kao da je on tamo u ime Matice hrvatske — bila je to policijska stupica što je u prostorijama središnjice Matice hrvatske ostala razapeta i kad Matice više nije bilo, za svaki slučaj. U međuvremenu, nadalje, poput Matičina poslovnoga tajnika, policijskome »isljeđivanju« bili su podvrgnuti i ini dužnosnici Matice hrvatske te osoblje Matičine središnjice.

Iz dokumentacije priložene sudbenome spisu ustanovio sam, primjerice, da su samo jednoga dana, 30. ožujka 1972, u Sektoru za upravne poslove SJS Zagreb bili saslušavani: Stjepan Babić, Šime Balen, Miroslav Brandt, Pero Budak, Vladimir Filipović, Ivo Frangeš, Grgo Gamulin, Hrvoje Iveković (iznimno, on je bio saslušan u svom stani), Ljudevit Jonke, Tomislav Ladan, Ive Mažuran, Danilo Pejović, Zlatko Posavac, Jakša Ravlić, Petar Šegedin, Tvrtko Šercar, Miroslav Vaupotić, Igor Zidić; policijski »tretirani« bili su također članovi uredništva, novinari, administrativno osoblje i brojni suradnici »Hrvatskoga tjednika«.

Indeksi zabranjenih ljudi

Policijski udar na Maticu hrvatsku bio je sustavan i sinkroniziran te su 11. siječnja 1972. istodobno napadnuti središnjica, ogranci i povjereništva Matice hrvatske, diljem Hrvatske. O zamašitosti toga pothvata suditi je uzmu li se u obzir ovi podaci: u onaj mah Matica hrvatska je imala ogranke (navodim ih redom kako su osnivani) — u Splitu, Dubrovniku, Rijeci, Zadru, Vinkovcima, Osijeku, Slavonskoj Požegi, Puli, Šibeniku, Pakracu, Sisku, Čakovcu, Županji, Karlovcu, Umagu, Poreču, Slavonskome Brodu, Križevcima, Varaždinu, Koprivnici, Gospiću, Pazinu, Rovinju, Korčuli, Jastrebarskom, Metkoviću, Đakovu, Imotskom, Slavonskoj Orahovici, Donjem Miholjcu, Bjelovaru, Našicama, Drnišu, Otoku, Iloku, Omišu, Virovitici, Novoj Gradiški, Zaprešiću, Blatu, Petrinji, Samoboru, Valpovu, Makarskoj, Novskoj, Kutini, Ozlju, Krapini, Podravskoj Slatini, Trogiru, Pločama, Kaštel Sućurcu, Sinju, Ninu, Ogulinu.

Povjereništva pak Matica hrvatska imala je u Grudi, Kuni, Župi, Čilipima, Stonu, Slanome, Draganiću, Poličniku, Bibinju, Posedarju, Prekom, Stankovcima, Škabrnji, Feričancima, Komletincima, Gorjanima, Tomašancima, Viškovcima. (Povjereništva je Matica hrvatska osnivala u manjim mjestima i ta bi povjereništva bila u svezi s obližnjim Matičinim ogrankom).

Nadalje, u tijeku su bile inicijative da se ogranci, odnosno povjereništva Matice hrvatske osnuju u Belom Manastiru, Vukovaru, Tovarniku, Kutjevu, Grubišnom Polju, Kloštru Podravskom, Prugovcu (kraj Đurđevca), Pitomači, Virju, Daruvaru, Ivanić-Gradu, Slunju, Opatiji, Delnicama, Pagu, Hvaru, Starigradu na Hvaru, Biogradu, Braču, Kominu (kraj Ploča), Skradinu, Murteru, Sukošanu, Vrsaru, Novigradu (kraj Zadra),

Pridragi, Starigradu (kraj Zadra), Zelini, Stubičkim Toplicama, Trpnju, Cavtatu.

U udaru na središnjicu Matice hrvatske i na mrežu njezinih ogranaka i povjereništava sudjelovali su stoga svi centri Službe državne sigurnosti u Hrvatskoj, a toj političkoj policiji na usluzi bili su i svi sekretarijati Službe javne sigurnosti, odnosno kriminalističke policije u Hrvatskoj (pa je tako, primjerice, navodnu središnju »kontrarevolucionarnu grupu« u Matici hrvatskoj uhitila, formalno, kriminalistička policija, a i pritvoreni smotom bili u zatvoru te policije, u Petrinjskoj). U ograncima i povjereništva Matice hrvatske zbivalo se potom što i u Matičinoj središnjici: prostorije Matičinih ogranaka i povjereništava policijski su zaposjednute, dokumentacija im je zaplijenjena, imovina oduzeta, zaredala su policijska privođenja i preslušavanja.

O sudbini arhiva Matice hrvatske, s time u svezi: prema informaciji Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove 1990., pri obnovi Matice hrvatske — arhivi središnjice, ogranaka i povjereništava Matice hrvatske nakon 11. siječnja 1972. dospjeli su u komitete SK, u forume Socijalističkoga saveza, u sudove i javna tužilaštva, u sekretarijat za unutrašnje poslove u Zagrebu, u sve općinske sekretarijate za unutrašnje poslove u Hrvatskoj, osim u Gospiću (?), te u dječji vrtić u Zadru (?). (U Osijeku, primjerice, komitetu SK predan je popis više od 2.800 članova Matice hrvatske, u tri indeksa, od kojih je jedan obuhvaćao, posebice, studente i đake). Nastajali su tako indeksi zabranjenih ljudi, u razne svrhe.

Inače, osim združenih policija u Hrvatskoj, istragu protiv Matice hrvatske vodile su i policije u Bosni i Hercegovini i u Vojvodini. Naime, i tamo je bilo članova Matice hrvatske, a i pokušaja da se osnuju Matičini ogranci, pa je stoga nakon Karađorđeva i tamo bilo istrage protiv Matice hrvatske, policijske a i sudbene (progona Matice hrvatske tamo je bilo i prije Karađorđeva — pa je tako, primjerice, suđenje prof. Ivanu Aliloviću, 1970. u Mostaru bilo zapravo i suđenje navodnome ogranku Matice u Mostaru, a i Matici uopće).

Nadalje, istrage protiv Matice hrvatske bilo je i u inozemstvu, u svezi s navodnim Matičinim ograncima u Zapadnoj Europi, Sjevernoj i Južnoj Americi te u Australiji, a i zbog navodne povezanosti Matice hrvatske, odnosno »kontrarevolucionarne grupe« u Matici, s »ekstremnom« hrvatskom političkom emigracijom.

Izvjeshće združenih policija

Nakon višemjesečne intenzivne istrage, u Jugoslaviji i u inozemstvu, zajednički pothvat jugoslavenskih policija rezultirao je, travnja 1972., povjerljivim izvještajem o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske, što ga je potpisao Republički sekretarijat za unutrašnje poslove SR Hrvatske.¹⁴² To opširno izvješće — na 568 stranica — bit će potom priloženo optužnici protiv navodne kontrarevolucionarne središnjice u Matici hrvatskoj. U iscrpnome pregledu djelatnosti središnjice, ogranaka i povjereništava Matice hrvatske — evo što taj Izvještaj Matičinu ogranku u Podravskoj Slatini, primjerice, inkriminira:

»Inicijativni odbor osnovan je u prvom polugodištu 1971. god., a brojio je 14 članova. Odbor je vrlo intenzivno vršio pripreme za osnivačku skupštinu, te je zbog toga održao 16 sjednica. Članstvo odbora naročito se angažiralo na što svečanijem izgledu mjesta prilikom osnivačke skupštine. Središnjica je bila uputila plakate i pozivnice, a po izlozima i javnim lokalima u Podravskoj Slatini i okolnim selima bilo je izlijepljeno, ili izvješeno na hiljade zastavica. Naročita se aktivnost osjećala kod upisa u članstvo«.

Nadalje: »Osnivanje ogranka je održano 27. VI. 1971. god. na sportskom igralištu u Podravskoj Slatini u prisutnosti od oko 3.000 ljudi, tako da je to u stvari bio miting, a ne skupština«.

A ogranku Matice hrvatske u Iloku Izvještaj RSUP-a inkriminira, primjerice: »Osnivačka skupština Ogranka bila je održana 25. IV. 1971. god. u kino-dvorani u Iloku. Pošto svi zainteresirani nisu mogli stati u kino-dvoranu, prenos skupštine vršen je preko zvučnika izvan dvorane«.

Nadalje: »U dvorani je bilo među prisutnima veoma mnogo članova Matice hrvatske, koji su došli u Ilok u auto-kolonama iz Slavonske Orahovice, Valpova, Đakova, Našica, Osijeka, Vinkovaca i još nekih mjesta«.

Osnivačkoj skupštini ogranka Matice hrvatske u Virovitici (9. V. 1971) Izvještaj inkriminira pak: »Učesnici skupštine aplaudirali su istupima govornika. Na čitav ovakav ton skupštine utjecala je kolona od oko 100 osobnih automobila, koja je došla iz pravca SO Orahovice i Našica iskićena zastavama i zastavicama bez petokrake zvijezde, grbovima Matice i upotrebom zvučnih signala pri prolasku gradom«.

Osnivačka skupština toga Matičina ogranka postat će potom »slučaj Podravska Slatina«, o kojem će brujati svi mediji u Jugoslaviji; prema beogradskoj »Politici«, primjerice — »prizor prolaska duge kolone automobi-

¹⁴² *Izveštaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.

la sa zastavama bez petokrake zvezde i s 'preuđenim' nacionalnim grbovima borci ovog kraja doživeli su kao tešku provokaciju«; a prema partijskome glasilu »Komunist«, primjerice — »borcima koji su proživjeli jedno vrijeme ta kolona je izgledala stravično« te da »suviše podsjeća na teška vremena i tragedije koji su za nama«; općinski komiteti Našica i Đakova opovrgnuli su, međutim, da bi na onim automobilima bilo nacionalnih amblema »bez socijalističkih oznaka« — no pravo je pitanje zapravo bilo: zašto bi povijesni hrvatski amblemi ikome izgledali »stravično« i zašto bi se zbog takova ponekog amblema potresla sva Jugoslavija?

Inače, Izvještaj RSUP-a bavio se osobito »političkim karakteristikama« članova Matice hrvatske. Ovako, recimo (riječ je o Matičinu ogranku u Dubrovniku):

»Upravni odbor brojio je 29 članova, čija je struktura bila:

- s fakultetom 25
- s višom str. spremom 2
- sa srednj. str. spremom 2
- članova SK 12
- članova OK SK 1
- osuđ. za KD pr.nar. i države 1
- osuđ. za KD pr. oružanih snaga 1
- osuđ. za ostala KD 1
- član. Međ. opć. konf. SK 1
- članova OK SOH 1
- odbornika SO 3
- zastupnika Sabora 2
- savezni poslanik 1
- IB-ovaca 1
- biv. članova HSS 1«

Nadalje, »Prema evidencijama u ogranku, članstvo Matice hrvatske se kretalo:

- 1968. — 112 članova, od kojih 28 članova radnika
- 1969. — 376 članova, od kojih 47 članova radnika
- 1970. — 626 članova, od kojih 47 članova radnika
- 1971. — 858 članova, od kojih 116 članova radnika

Od 857 članova Matice hrvatske koliko ih je bilo u ogranku 1971. godine za razna krivična djela bilo je osuđivano 111 članova.«

Poput ogranka u Dubrovniku, u Izvještaju RSUP-a »obrađeni« su središnjica u Zagrebu i svi ogranci i povjereništva Matice hrvatske. To će pak reći da je nakon Karadžorđeva u Matici hrvatskoj policijski »tretirano« oko 50.000 osoba (toliko je naime, približno, 1972. bilo članova Matice hrvatske).

Kriminalizirajući, posebice, i kontakte Matice hrvatske s dijasporom (a ti su kontakti bili i legitimni i legalni) — Izvještaj RSUP-a o Matici hrvatskoj navodi:

»Stavovi u organima upravljanja Matice o potrebi da Matica ojača i zauzme dominantnu ulogu u društvu, Pravilima iz 1970. godine dobili su organizaciona i sadržajna rješenja. Matica postaje policentrična organizacija sa naglašenim funkcijama centra — Središnjice, gdje jedan ekstremni dio članstva preuzima ulogu 'operativnog rukovodećeg vrha' stvarajući planove da kroz Maticu lansira 'buđenje nacionalne svijesti' u Hrvata kao 'drugog hrvatskog preporoda' i stvori iluzije o nastajanju 'masovnog pokreta' za 'oslobođenje' hrvatske od potlačenosti i eksploatacije u jugoslavenskoj federalnoj zajednici. Raspaljujući šovinizam, bacanjem krivnje na druge nacije u jugoslavenskoj zajednici zbog neriješenih društvenih problema, 'rukovodeći vrh' Matice postao je ideolog 'masovnog pokreta', izvor separatizma i žarište nacionalizma stvarajući preduvjete za izdvajanje hrvatskog naroda iz jugoslavenske zajednice i drugačiji oblik društvenog i političkog uređenja hrvatske države. /... 'Za hrvatski narod Hrvatska je nacionalna ideja najviša ideja (...) u tom kontekstu i socijalističko samoupravljanje nije svrha nego samo jedno od sredstava da se to postigne...'/.

Tako nastala nacionalistička ideologija istakla je Maticu hrvatsku kao jedinog borca za prava hrvatskog naroda, dovela ju do sprege sa političkom emigracijom i pretvarala u pokret za 'ujedinjenje' svih Hrvata.«

Izvještaj RSUP-a SRH o Matici hrvatskoj potom zaključuje:

»'Masovni pokret', iniciran i materijaliziran kroz organizacionu strukturu Matice (u zemlji ograncima, u inozemstvu društvima prijatelja — kao unutrašnja i vanjska opozicija), djelovanjem jednog dijela članstva Matice dobio je obilježja političkih akcija usmjerenih na promjenu postojećeg društvenog i političkog uređenja u SRH. Matica hrvatska, dopustivši da zbog neprijateljskog djelovanja jednog dijela svoga članstva postane žarište kontrarevolucije, odstupila je od svoje svrhe određene Pravilima i kao udruženje za širenje književnosti, umjetnosti i nauke razvijala se i prerasla u udruženje za ostvarivanje kontrarevolucionarnih ciljeva.«

Naputak Vladimira Bakarića

Na frontalni napad na Maticu hrvatsku vlasti su se nakon Karađorđeva odlučile tek nakon što je Uprava Matice hrvatske odbila surađivati s novim vlastodržcima u Hrvatskoj. No, i nakon masovnog udara na Maticu mjerodavan je bio naputak Josipa Broza Tita da politički ne bi bilo oportuno zabraniti Maticu hrvatsku, nego da bi valjalo sankcionirati navodnu kontrarevolucionarnu organizaciju unutar Matice hrvatske. O tome svjedoči i rukopisni naputak dr. Vladimira Bakarića o tome kako postupiti u slučaju Matice hrvatske.¹⁴³ Taj naputak glasi:

»Trebapaziti na nekoliko stvari:

1. radi se o organizaciji. To nije MH, nego njihovi sastanci. Matica se koristi.
2. u izjavama i člancima se radi o motivima, tj. o sijanju mržnje i nepovjerenja, a ne o kritici ili traženju drugih rješenja. Sijanje mržnje ide uz predrasude kontrarevolucionarne i nacionalističke.

Zato detalj nije važan, nego količina«.

Tome rukom pisanu naputku priložen je strojem napisan popis osoba, pretežno dužnosnika Matice hrvatske. Evo toga popisa:

1. Veselica, dr. Marko	7. Ivičević Bakulić, Jozo
2. Veselica, dr. Vladimir	8. Juras, dr. Jure
3. Đodan, dr. Šime	9. Glibota, Ante
4. Bušić, Ante	10. Bačić, Ante
5. Gotovac, Vlado	11. Pavletić, Vlatko
6. Šošić, dr. Hrvoje	12. Tuđman, dr. Franjo

Osobe s toga popisa potom će biti uhićene pa je Bakarićev popis ujedno bio i uhiđbeni nalog, osim glede dr. Vladimira Veselice (očito je naknadno zaključeno da se ipak ne uhite oba brata, i Marko i Vlado Veselica).

¹⁴³ HDA, f. 1002, osobni fond Vladimir Bakarić.

Kako su montirani politički procesi

U komunističkome svijetu sudbeni procesi s političkim implikacijama nisu bili pravosudni čin, nego čin državnoga terorizma. U takvim »pravnim predmetima« od policijske predistrage do pravomoćne sudske presude — o svemu su odlučivale političke instance.

Nakon Karađorđeva vlast u Hrvatskoj bila je usredotočena u IK CK SKH¹⁴⁴ — ali tek u prvoj instanci; u posljednjoj instanci ta vlast bila je usredotočena u osobi jugoslavenskog samodršca, a svojevrsna međuin- stanca u poretku moći bio je dr. Vladimir Bakarić — Brozov Khuen u Hrvatskoj (a i potom osoba povjerenja Broza Tita i, stoga, politička siva eminencija u Hrvatskoj).

Pri organiziranju političkih procesa formirane su bile dvije »radne grupe«. Jedna od njih bila je Koordinaciona radna grupa, kojoj je zadaća bila »pravilno informiranje javnosti o toku, činjenicama i karakteru istrage i priprema suđenja i koordinaciono djelovanje svih faktora koji učestvuju u ovom postupku«. ¹⁴⁵ U toj Koordinacionoj radnoj grupi bili su: Ante Josipović, član Izvršnoga komiteta CK SKH; Mirko Bilić, sekretar za informiranje u Izvršnome vijeću (odnosno ministar u vladi SR Hrvatske); Ivi- ca Krizmanić, partijski faktotum na Radioteleviziji Zagreb, Bogumil Zuc- con, okružni javni tužitelj u Zagreb i Mane Trbojević, predstavnik Okružnog suda u Zagrebu (pred tim sudom održat će se potom glavni procesi 1972). Na sjednici 18. siječnja 1972. ta Koordinaciona radna gru- pa konstatirala je, među ostalim, da je »postupak istrage protiv poznatih lica u toku i odvija se za sada normalno«. Okružni javni tužitelj izvijestio je pak, među ostalim, da je »grubi koncept optužnice protiv studenata već napravljen«, te da je »dostavljen i IK-u«, odnosno Izvršnome komitetu CK SKH. Taj koncept, zaključio je javni tužitelj, može se, »ako to ocijeni IK koristiti za informiranje Saveza komunista«. Koordinaciona radna grupa zaključila je, nadalje, među ostalim, »da suđenje treba da bude koncentrirano na izvlačenju jezgre optuženih, najviše tri do četiri glav- nih, kako studenata tako i onih drugih, a ne na širok broj što će se tokom istrage još rasvijetliti«.

Osim Koordinacione radne grupe, IK CK SKH formirao je bio i »radnu grupu« pravnih stručnjaka — za komunističke političke procese.¹⁴⁶ U toj

¹⁴⁴ Arhiva IK CK SKH u Hrvatskome je državnom arhivu.

¹⁴⁵ HDA, CK SKH, str. pov., indok 469.

¹⁴⁶ HDA, SKH CK IK, Pov. D-331.

»radnoj grupi« bili su Josip Hrnčević i Vlado Ranogajec, javni tužitelji u doba »revolucionarnoga« komunističkoga terora u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskoga rata, te Jure Ivezić, također iz redova »revolucionarnoga« komunističkoga pravosudnog kadra. Toj »radnoj grupi« povjeren je bio »zadatak cjelokupne krivične analize rada Matice hrvatske i nekih pojedinaca iz nje« — a savjetnik bi Izvršnome komitetu CK SKH u toj stvari bio Jakov Blažević (javni tužitelj, među ostalim, na suđenju nadbiskupu Stepincu).

Operativni plan »M«

Operativno pak — po narudžbi iz Izvršnoga komiteta CK SKJ — glavna politička uhićenja nakon Karađorđeva pripremljena su, i izvedena su, po planu akcije »M« združene političke i kriminalne policije, odnosno Službe državne sigurnosti i Službe javne sigurnosti.¹⁴⁷ Ta združena policijska akcija odvijala se pak u dvije faze. U prvoj fazi: »Akcija M obuhvaća prikupljanje dokaznog materijala o neprijateljskoj djelatnosti, koja, na osnovi zaključaka Predsjedništva SKJ i 23. sjednice CK SKH, ima obilježja kontrarevolucionarnog napada na državno i društveno uređenje SFRJ«.

Najprije utvrđeno je, eto, da je kazneno djelo »kontrarevolucionarnog napada na državno i društveno uređenje« počinjeno — i to su »utvrdila« partijska tijela SKJ i SKH — a tek potom otpočelo je policijsko »prikupljanje dokaza« o tome da je to kazneno djelo počinjeno te o tome tko ga je počinio!

Pobliže, prema policijskome planu »M«: »Prikupljanje dokaznog materijala vrši se za slijedeće osobe u užem planu: 1/ Budak Slobodan, 2/ Bušić Bruno, 3/ Đodan Dr. Šime, 4/ Glibota Ante, 5/ Gotovac Vlado, 6/ Ivičević–Bakulić Jozo, 7/ Juras Jure, 8/Ladan Tomislav, 9/ Milas Ivan, 10/ Pavletić Vlatko, 11/ Pejović Danilo, 12/ Šegvić Neven, 13/ Šošić Dr. Hrvoje, 14/ Tuđman Dr. Franjo, 15/ Veselica Dr. Marko, 16/ Vukasović Ante.

Prikupljanje dokaznog materijala za osobe u širem planu: 1/ Babić Iko, 2/ Račić Ante, 3/ Frangeš Ivo, 4/ Gamulin Grga, 5/ Gaži Ivica, 6/ Jonke Dr. Ljudevit, 7/ Knežević Bruno, 8/ Markota Drago, 10/ Majić Slavko, 11/ Pavelić Krešo, 12/ Posavec Zlatko, 13/ Sarić Jure, 14/ Šegedin Petar, 15/ Šer-

¹⁴⁷ *Matica hrvatska* — 1453/ HDA, Uprava za suzbijanje kriminaliteta Sekretarijata za unutrašnje poslove.

cer Tvrtko, 16/ Todorić Ante, 17/ Vaupotić Miroslav, 18/ Veselica Vlado 19/ Vrkić Ivica, 20/ Vučić Petar, 21/ Vuksan Vinko, 22/ Zidić Igor«.

U policijskome planu akcije »M« specificirano je potom što sve valja poduzeti poradi »prikupljanja materijala« o (navodno već utvrđenoj) »kontra-revolucionarnoj djelatnosti« u Hrvatskoj — a određeno je i tko će to »prikupljanje materijala« organizirati (iz centra Službe državne sigurnosti te iz sekretarijata Službe javne sigurnosti u Zagrebu).

Druga pak faza akcije »M« »obuhvaća pretragu poslovnih prostorija određenih institucija, pretragu stanova i privođenje određenih osoba«. Podrobnije, planom te druge faze akcije »M« ustanovljen je »štab za izvođenje akcije« (u tome »štabu« bili su Lacković Zlatko, iz centra SDS, te Lojna Josip, Perić Vlado i Rajki Stjepan iz sekretarijata SJS u Zagrebu). Nadalje, određene su »ekipe za izvođenje akcije« (a te ekipe »formiraju se od jednog radnika DS, dva civilna radnika JS, jednog uniformiranog radnika SJ«; »vođa ekipe« je »radnik DS«, a »u pojedinim slučajevima, zavisno o značaju, ekipa će biti proširena«. Za koordinaciju rada između ekipa određen je pak Martinović Mijo (iz Sektora za suzbijanje kriminaliteta SJS u Zagreb). Nadalje, »za izvođenje akcije« Zlatko Lacković odredio je »33 radnika iz Centra DS«, a Josip Lojna odredio je »50 civilnih radnika JS, 33 uniformirana radnika JS, šest daktilografa, jednog koordinatora, kriminalističku tehničku ekipu za daktiloskopiranje i fotografiranje te ostala tehnička sredstva i radne prostorije.«

U planu policijske akcije »M« navedeno je, poimence, koje će ekipe obaviti pretragu poslovnih prostorija, i to Matice hrvatske, »Hrvatskoga tjednika« i Nakladnoga zavoda Matice hrvatske, »Hrvatskoga gospodarskog glasnika«, Društva ekonomista, Društva pravnika, Ekonomskoga instituta te časopisa »Encyclopedia moderna«. Nadalje, navedeno je, poimence, koja će ekipa pretražiti stan i privesti Marka Veselicu, Vladimira Veselicu (uz njegovo ime dopisano je: samo pretraga), Šimu Đodana, Brunu Bušića; Vladu Gotovca, Hrvoja Šošića, Jozu Ivičevića, Juru Jurasu (uz njegovo ime dopisano je: samo pretraga), Antu Glibotu, Antu Bačića — te je još dopisano: dodati Komaricu. Navedeno je, poimence, koje će ekipe pretražiti stanove »osoba koje se ne privode« (osim ako se kod njih ne pronade »eksploziv, letci, štambilji, materijal o špijunaži, korespondencija sa političkom emigracijom«); u toj su skupini: Stjepan Babić, Zvonimir Baletić, Mirko Barišić, Željko Čudina (uz njegovo ime dopisano je: ne izvid), Ivan Dominković, Ivica Gaži, Grga Gamulin, Bruno Knežević, Ivan Lajtman, Ivan Milas, Vlatko Pavletić (uz njegovo ime dopisano je: prebaciti u krivičnu prijavu), Danilo Pejović, Neven Šegvić, Tvrtko Šercar, Franjo Tuđman (uz njegovo ime dopisano je: u prijavu), Miroslav Vaupotić, Vice Vukov.

Uhićenja

Naposljetku, sredstva javnog priopćavanja objavila su: »Predsjednik Okružnog suda u Zagrebu (...) u srijedu je na konferenciji za štampu službeno saopćio da se u istražnom zatvoru ovog suda nalazi 11 osoba, osnovano sumnjivih da su počinili krivično djelo protiv naroda i države kontrarevolucionarnim napadom na državno i društveno uređenje, označeno i kažnjivo po članu 100 Krivičnog zakona«.

Nadalje: »Okružni javni tužitelj za grad Zagreb podnio je zahtjev za provođenje istrage protiv dra Marka Veselice, rođenog 1936. godine, člana upravnog odbora Matice hrvatske; dra Franje Tuđmana, rođenog 1922, generala JNA u penziji i člana Upravnog odbora Matice hrvatske; dra Šime Đodana, rođenog 1927, gospodarskog tajnika Matice hrvatske; Ante–Brune Bušića, rođenog 1939, već ranije osuđivanog zbog krivičnog djela neprijateljske propagande; Vlade Gotovca, rođenog 1930, člana upravnog odbora Matice hrvatske, te glavnog urednika 'Hrvatskog tjednika', glasila Matice hrvatske; dra Hrvoja Šošića, rođenog 1920, člana Upravnog odbora Matice hrvatske, već osuđivanog radi krivičnog djela neprijateljske propagande; Joze Ivičevića–Bakulića, rođenog 1930. glavnog tajnika Matice hrvatske i odgovornog urednika lista 'Hrvatski tjednik'; Zvonka Komarice, rođenog 1920. pensionera, člana Upravnog odbora Matice hrvatske; Ante Glibote, rođenog 1945. tajnika uredništva glasila 'Hrvatski gospodarski glasnik'; Ante Bačića, rođenog 1926. već osuđivanog radi krivičnog djela udruživanja protiv naroda i države, člana Upravnog odbora Matice hrvatske, i Vlatka Pavletića, književnika, rođenog 1930. člana Upravnog odbora Matice hrvatske. Pritvorenoj grupi pripisuje se osnovana sumnja da su silom i drugim protuustavnim metodama pokušali oboriti postojeći društveni sistem demokratskog samoupravnog socijalizma, koji se temelji na vlasti radnog naroda SR Hrvatske, i da su nasilnim i drugim protuustavnim načinima pokušali razbiti postojeće federativno uređenje SFRJ. Oni su — kako se službeno navodi — tokom 1969, 1970. te 1971. godine vršili sistematsku i svestranu neprijateljsku propagandu u štampi, na javnim zborovima i na drugi način, čime su, polazeći od svog kontrarevolucionarnog, nacionalističko–separatističkog programa djelovali protiv društvenog i državnog poretka kojeg je hrvatski narod stvorio u revoluciji. Njihov krajnji cilj bio je — kako je službeno saopćeno — da se Hrvatska nasilno ili drugim protuustavnim putem izdvoji iz federacije SFRJ.«

Nadalje: »Da bi ostvarili navedena djela i ciljeve uhapšena grupa stvorila je kontrarevolucionarnu organizaciju, koristeći pri tom postojeće legalne

društvene, kulturne, sportske pa čak i radne organizacije, a u prvom redu Maticu hrvatsku i studentsku organizaciju. U tim sredinama osumnjičeni su stvarali organizirana politička jezgra koja su agitaciono, organizirano i na drugi način djelovala u pravcu ostvarenja navedenih kontrarevolucionarnih ciljeva, posebno protiv interesa povijesne borbe hrvatskoga naroda, kako na području SRH i SFRJ, tako i u inozemstvu. Među ostalim, oni su se — kako se navodi — povezivali s raznim ustaškim i drugim organizacijama u inozemstvu. Povezujući se i sinhronizirajući svoj neprijateljski antisocijalistički rad s emigracijom, koja je bila u stalnom kontaktu sa stranim obavještajnim službama i čiji je konačni cilj bio nasilno izdvajanje Hrvatske iz SFRJ i promjena njenog demokratskog samoupravnog socijalističkog sistema, grupa je pokušala oboriti vlast radnog naroda«.

Nadalje: »U namjeri da započne s direktnim kontrarevolucionarnim napadom na postojeće društveno i državno uređenje SR Hrvatske, uhapšena grupa je u drugoj polovici 1971. godine organizirala i pokrenula opći štrajk studenata, nastojeći ga pretvoriti u generalni štrajk svih radnih ljudi u SR Hrvatskoj. Bila je to, kako se navodi, prva faza nasilnog obaranja postojećeg društvenog i državnog uređenja SR Hrvatske. Generalnim štrajkom oni su nastojali potpuno paralizirati promet, gospodarsko djelovanje, kao i cjelokupno normalno funkcioniranje života u SR Hrvatskoj«.

Nadalje: »Oni su — kako se precizira — počinili takvo krivično djelo upravljeno na to da se silom i drugim protuustavnim putem obori vlast radnoga naroda i promijeni federativno uređenje. Istražni sudac Okružnog suda u Zagrebu, nakon što se upoznao s materijalom koji mu je dostavljen uz zahtjev za otvaranje istrage, saslušao je prijavljene osobe, odredio pritvor i donio rješenje o provođenju istrage. Predsjednik Okružnog suda u Zagrebu (...) izjavio je na kraju konferencije za štampu da je Ante–Bruno Bušić uhapšen još prošlog mjeseca s grupom studentskih 'lidera' i da je, poslije hapšenja Veselice i grupe, protiv njega proširena istraga«.

Vijest o tim uhićenjima objavljena je u jeku histerične kampanje protiv navodne kontrarevolucije u Hrvatskoj. Primjerice, u broju u kojem je objavio vijest o uhićenjima »Vjesnik« (od 13. 1. 1972) je o tobožnjoj kontrarevoluciji u Hrvatskoj objavio još tridesetak napisa! Poput »Vjesnika« na hrvatske »kontrarevolucionare« huškana su sva sredstva javnog pripočavanja (osim glasila Katoličke crkve) — sve novine, sve televizijske postaje, sve radiopostaje, i ta hajka razlijevala se Hrvatskom i Jugoslavijom mjesecima, iz dana u dan, bjesomučno.

Reakcije na Karađorđevo

Tri bitna čimbenika hrvatske Sedamdeset prve — Matica hrvatska, pokret hrvatskih sveučilištaraca i reformisti u vodstvu SKH — različito su reagirali na udar na Hrvatsku iz Karađorđeva.

U svojim memoarima dr. Savka Dabčević Kučar navodi tri moguće reakcije na Karađorđevo: (1) Aktivan otpor (»povratkom u Hrvatsku izazvati opći prosvjed stanovništva, produžiti štrajk mladih i pozvati na opći štrajk«), (2) Pasivan otpor (»da sve reknemo otvoreno i prkosno odemo«), (3) Postupiti u skladu s partijskim uzancama (odstupiti »dogovorno, uz samokritiku«).

U toj trilemi, reformisti u vodstvu SKH postupili su po partijskim uzancama: osudili su narodni »masovni pokret« u Hrvatskoj, pokajali su se zbog »nebudnosti« i »liberalizma«, te su pristali surađivati u nasilnome suzbijanju nacionalnog pokreta u Hrvatskoj.

Uprava Matice hrvatske odlučila se za pasivan otpor: odbacila je optužnicu iz Karađorđeva, stala je iza dotadašnje svoje djelatnosti te nije pristala surađivati s novim vlastodršcima u Hrvatskoj, nego je podnijela kolektivnu ostavku.

Pokret hrvatskih sveučilištaraca odlučio se pak na aktivan politički otpor — taj otpor bit će potom nasilno suzbijen.

Spomenuti je, međutim, da se nakon Karađorđeva bio zbio i pokušaj oružana otpora. Naime, na tromeđi Bosne, Hercegovine i Dalmacije u srpnju 1972. iz inozemstva bila se ubacila skupina hrvatskih političkih emigranata — ta gerilska tzv. Bugojanska grupa bit će potom postupno uništena (spomenuti je, s time u vezi, da je i tu zlosretnu gerilsku skupinu optužnica pripisivala »kontrarevolucionarnoj grupi« u Matici hrvatskoj — na suđenju toj navodnoj kontrarevolucionarnoj središnjici, ujesen 1972).

Nakon što Upravni odbor Matice hrvatske nije pristao na »unutrašnju diferencijaciju« i na pojedinačne ostavke, nego je podnio kolektivnu ostavku — komunističke vlasti daljnju su Matičinu djelatnost nasilno spriječile, a potom su proglasile da je Matica hrvatska prestala postojati. Gore od toga bilo bi, međutim, da je Matica hrvatska tad opstala. Nakon Karađorđeva Matica hrvatska mogla je, naime, opstati samo pod uvjetom da se moralno upropasti.

Ne bi li Maticu hrvatsku ipak kompromitirale, komunističke vlasti pokušavale su (u srpnju 1973) Matičinu djelatnost obnoviti. No toj se inicijativi vlasti malo tko odazvao, te je pokušaj da se uspostavi kolaboracionistička Matica hrvatska propao. Matica hrvatska obnovljena je tek u rasulu komunističke Jugoslavije, i kao znamen te propasti.

Zaključak

O hrvatskom nacionalnom pokretu 1971. zaključio bih da je to bio reformistički pokret što je pretežno težio samostalnoj i demokratskoj hrvatskoj državi — ali tek u posljednjoj konzekvenciji. U međuvremenu, hrvatsku državu taj je pokret htio uspostaviti reformiranjem postojeće države, odnosno postupnom konfederalizacijom i demokratizacijom komunističke Jugoslavije.

Nasilno slomivši Sedamdesetprvu u Hrvatskoj, Tito i titoistička »čvrsta jezgra« u SKH i SKJ osujetili su prigodu za mirnu i postupnu tranziciju iz komunizma i Jugoslavije. Za ono što se potom zbilo u Jugoslaviji — za Vukovar, za Srebrenicu, za Kosovo i za sve ono što ti toponimi danas znamenuju — odgovorni stoga nisu tek Slobodan Milošević i velikosrpski nacionalizam: suodgovorni za to su i Broz Tito i hrvatski titoisti, i suodgovorna za to je Brozova uzdanica i miljenica, njegova JNA.

A o Matici hrvatskoj 1971. godine zaključio bih: u hrvatskomu nacionalnom pokretu Sedamdesetprve Matica hrvatska bila je osobito poticajno središte. U udaru na taj nacionalni pokret, nakon Karađorđeva, Matica hrvatska bila je stoga izvrgnuta osobito teškome progonu, te nakon 11. siječnja 1972. više nije mogla djelovati. Doduše, Matica hrvatska mogla je i nakon Karađorđeva opstati — no pod uvjetom da se moralno kompromitira. Pod tim uvjetom, međutim, Matica hrvatska niti je htjela, niti je smjela opstati.

¹⁴⁸ Ovaj napis sažetak je napisa što sam ih o toj temi objavio u časopisima »Hrvatska revija«, »Hrvatsko slovo« i »Politički zatvorenik« i u zborniku *Istina o crnome danu 11. siječnja 1972.*